

82417

„Театральна Бібліотека“

Т-6828-мє

Миреле Ефрос

п'єси ЯКОВА ГОРДИНА.

Книжка п'ята.

9 Київі, 1910.

ерасс мало оригинален в своих основ-
преимущественно заимствовал у Мора и
мезя после него утопии и утопические
они появились в большом количестве
во Франции и Англии—представляют
плоские подражания, либо чисто по-
Вариации касаются, во-первых, бра-
опий отстаивают единобрачие или вы-
нный срок, другие защищают свободу
ры утопий имели различные монархич-
дни из них защищают монархизм. Де-
почитают анархию. Кое-что нов-
ное сочинение Беллами, в кото-
достижения капиталистического о-
верги XIX века. Впрочем, к ноф
асти нашей "истории".
пноты отметим здесь еще
и обнарод

Т-684^{8-м.е.} ЯКІВ ГОРДИН.

Іреле Ефрос.

Побутова п'єса з єврейського життя
на 4 дії і 6 одмін.

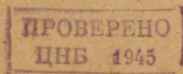
В перекладі ==
== Ш. ПОЛОНЕРА.

98

Київ.

Друкарня 1-ої Київ. Друкарської Спілки. Третьє свято.
1910.

До уваги п.п. артистів.

Дієві особи розмовляють жаргоном, тому акцент не личить. Всі чоловіки, окрім синів М. Ефрос, про яких в п'єсі є особливі вказівки, носять довгі сурдути. Увесь час всі в картузах. Заломон носить „котелок“, рабин і „старий єврей“—циліндри. Перуки (*паруки*) чорні і сиві. Всі жінки, виключаючи Шейндель, носять чорні гладкі перуки, зверху хустку.

Миреле в 1 дії—на голові діамантову діядему, в 2—3—в самій перуці, в 4—в хустці.

До уваги п.п. режисерів.

Коли в оркестрі нема музик-євреїв, що знають єврейські весільні мотиви, то можна рекомендувати для зустрічу і туша—польонез Огінського.

Флет (флейта) Йоселів може грати сумну українську пісню, вони дуже популярні між євреями.

Для застільної пісні можна рекомендувати мотив українського гопака. Музики так само одягнуті в довгі сурдути, на головах картузи. Зважаючи на обставини, можна обійтись без хора і кантора, в 1 дії: спустити завісу, як Йоселе починає плакати, і перервати молитву.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Миреле Ефрос.	50 років.	
Йоселе	20 років	} Діти Миреле Ефрос.
Данило	18 "	
Махля	40 "	Слуга в домі Ефрос.
Заломон	50 "	Прикащик М.Ефрос.
Нухим	50 "	
Хане-Двойра.	50 "	Нухимова дружина.
Шейндель . . .	18 років	Їхня дочка.
Мойсей	13 "	Син Йоселе і Шейндель.

Музика, гості: євреї і єврейки.

Перша дія в місті Слуцькому, останні в місті Гродно. Між першою і другою діями—3 роки; між 3 і 4 діями—10 років.

ДІЯ ПЕРША.

Дуже велика кімната. Трое дверей. В задній стінці ближче до лівої, в бокових по одній. На підлозі багато скринь і тлумків (чемоданів). Ближче до стіни фотеля і лава. Візники (селяне) несуть через сцену ще такі самі скрині і тлумки дверима, що з боку і повертаються кілька разів. Махля що разу показує візникам, куди нести речі і все попереджає, щоб візники не галасували, часто вимовляє: ш-ш...а!...

Махля. Ну от, нарешті, ми й в Слуцькому. Коли я переживу це весілля, треба буде одправити подячного молебна (ганчіркою зати-

рає на підлозі мокрі візникові сліди). Господи Боже мій, недавнечко ще Йоселе був дитинкою, бігав ледве чи не в самих штанцях, а сьогодні жечнється, дай Боже в добрий час (*дивиться у вікно*). А дощ хлющить мов з відра. От од Гродна до Слущького ми їхали по царському. Погода була чудова, сухо, тепло, а от приїхали сюди сльота... дош. Ну й сторона тут... Не завадила б, крий Боже, оця ляпотнява весіллю. Ах, діти мої... як же воно добре їхалось сюди... Я ніколи цього не забуду. Можна сміливо сказати: Миреле Ефрос приїхала на синове весілля, мов цариця. Уявіть собі: п'ять величезних халабуд повнісіньких усякого добра; в кожному місті, де ми зупинялись, роздавали людям пірники, частували горілкою, а бідарям давали грошей. Ш-ш... вона лягла спочити, а сини тихенько розмовляють в своїй хаті. У нареченого бідолахи серце певне колотиться. Я знаю, я так само заміж колись виходила... Ой... ой... я так само тремтіла, а що я маю з цього? Мій покинув мене і я вже 15 год, не про вас кажучи, ні сюди, ні туди. Ні дівчина, ні жінка, ні вдова і ні розвідниця... Пропав він зовсім... А яке весілля було в мене... Миреле пошила мені увесь посаг (віно) і дала ще грошей. А небіжчик-хазяїн, еге, царство йому небесне, був за батька... До речі скільки вже це років минуло з часу, як помер хазяїн... шість... девять... п'ятнадцять років... Мирелів чоловік помер, а мій утік. Тепер Миреле мій чоловік, моя рідня, моя сім'я... В її хаті я зросла, у неї ж певне і помру... Шш... хтось там іде?.. (*Увіходить Заломон*). Бог з вами, реб Заломоне, де це ви були? Вона кілька разів питала за вас. Адже ви знаєте, що вона без свого старшого прикажчика ступня не зробить.

Заломон. Я ходив до сватів. Ай, Махле, наречена справді красуня... Ач яке Слуцьке? Але злидні, Боже мій, так і світються з усіх кутків.

Махля. Он як? Хіба не знала наша розумна Миреле, з ким вона має діло?

Заломон. Що таке? Навпаки, вона навмисне хотіла взяти вбогу дівчину, але з порядної сім'ї. Вона ж сама послала грошей їй на віно, і їй ще доведеться дати грошей... Батько молодой вже йде сюди... Вони хочуть обсмоктати маслачок од багатой свахи... Тш... Йоселе міг взяти собі наречену з 30 тисячами просагу. Це ж не аби хто. Син Миреле Ефрос... Йому самому хотілося взяти освічену дівчину з великого міста, але мати не захотіла, а як вона сказала „ні“, то вже сама знаєш... Ш...ш... що вона робить?

Махля. Вона лягла відпочити, вона з чогось незадоволена. Я боюсь, що комусь з нас перепаде сьогодні на бублики...

Заломон. Може вона тільки удає, воно така поведенція, що батьки під такий час трохи пиндючуться... Махле, треба трошки прибрати, ти ж знаєш, що вона не любить, як по хатах розкидано. *(Скидає сурдута і купі з Махлею пересуває скрині. З иншої хати чути голос Миреле: „Махле... Махле... Іди но сюди“).*

Махля *(обтирає хвартухом обличчя)*. Зараз... зараз... *(вибіває)*

Заломон *(озираючись)*. Я не сподівався у дорозі зібрати таку величеньку суму грошей. Видатки чималі: овес, сіно коням, заїздні двори... туди-сюди... Вона ж все любить щедрою рукою. Хе-хе-хе... Вона, здається, й усе бачить, а таки иноді прогавить... Зрештою,

вона на це не гнівається. Вона нікому не заздрить.. (*Увіходить Махля*).

Махля. Реб Заломоне, хазяйка кличе вас.

Заломон. Зараз іду. (*Одягав сурдута, застібується на всі гудзики, відкашлюється, обтирає чоботи біля порогу і виходить*).

Махля. Наша, мадам Ефрос, хоче чаю. (*Одчиняє двері в задній стінні*). Ей, Іване, станови швидче самовара... (*Увіходить Нухим. Увесь мокрий*). І дивись, щоб самовар виблискував, а то нагріють чуба (*повертаючись до дверей*). А, свате.. Я впізнала вас... Віншую (*поздоровляю*) вас...

Нухим. Дай Боже... в час добрий... Що це й Івана привезли на весілля? А що таке, хіба це що коштує?

Махля. А то ж як? Оксану, Дарину, так само, візника Антона й Івана, всіх привезли. Адже ви знаєте, наша любить, щоб все було як удома. Ми привезли свого самовара, її склянку, блюдечко, чайну ложечку, ніж і виделку. На що вам більше? Ми навіть її фотелю з собою привезли (*показує на фотелю*). Ви певне хочете побачити сваху? Зараз (*виходить*).

Нухим. Здається ж, вона не більше як жінка, а я себе так почуваю, наче мені зараз треба розмовляти з самим полі мейстером. (*Застібується, Махля повертається*).

Махля. Вона сказала, що ви можете потурбуватись ще раз прийти пізніше.

Нухим. Що таке? Пізніше? Це ж не жарти? Адже треба нареченому своє молодечтво здати та добре погуляти... Бог з нею. Що таке? Я повинен її зараз бачити, прошу вас.

Махля. Я згодна, але як вона скаже „ні“, так це важке завдання (*виходить*).

Нухим. Було б мені краще жінку по-слать. Вона б з нею ліпше вмовилась. (*Махля повертається*).

Махля. Миреле сказала: як вам нема коли, то йдіть з Богом.

Нухим. Що таке, йти? Наймит, наймичка, ще багато дечого не куплено, у нас чорт ма грошей і... і... музики мокнуть під дощем, вони прийшли грати вітальний зустріч... Скажи їй, будь ласка. Люди чекають. Що таке?

Махля. Я боюсь їй памороки забивати, вона цього не любить (*виходить*).

Нухим. От тобі й заграли зустріч, от тобі й привітали. Царю всього світа, даю обі-цянку, що як переживу все це гаразд, то даю тобі 30 відділів Мишнаїса. Яка ріжниця за-для тебе? (*Увіходить Махля*).

Махля. Вона сказала, що музикам нема чого стояти під дощем. Покличте їх сюди— вона незабаром вийде. (*Прибірає в хаті*).

Нухим. (*Одчиняє двері*). Заходьте. Вибачте будь ласка. (*Увіходять музики*). Сідайте. Сваха зараз вийде. (*Махля подає їм стільці—вони сіда-ють*). Ага. (*Увіходе засапана Хане-Двойра*). Сам Бог привів тебе сюди, я тут ледве не здурів, що не взяв тебе з собою. Шш... Зараз увійде.

Махля. Ай, так оце матір молодой? (*хита головою*).

Хане-Двойра. Еге, ну так що ж? Не до вподоби я тобі? (*До чоловіка*) Я так і знала. Ти дурень, а вона грахвиня Потоцька, буде комизиться перед тобою. Нічого. Мені не со-ромно перед нею, ми ще побачимо, чий рід кращий. Ша...

Махля. (*Зазираючи до дверей хазяйки*). Вона

йде сюди. *(Музики настроюють струменти. Заломон одчиняє двері. Музика грає зустріч. Миреле увиходить, спіраючись на ціпок. Сиве волосся. Квітуче обличчя. Махля підсуває їй фотелю. Миреле сідає. Махля ставляє під ноги їй стільчик).*

Нухим і Хане-Двойра. Віншуємо, віншуємо, свашечко, в добрий час... *(Миреле нахилила голову, на її губах з'являється саркастична усмішка).*

Нухим. Хвала Богові, ви доїхали добре.

Хане. Дощик сьогодні, дорога свашечко. Як дощик, то це ознака ласки Божої.

Миреле. Так, як дощ, то це певна ознака, що буде грязюка. Хай музики грають.

Хане. Хай би вийшли молодий з братом. Музики вітають усіх, що прибули.

Миреле. Хлопці навряд чи зрадіють од такої музики. Вони самі грають: старший на флейті, а менший на скрипці. Грайте вже за для нас старих. Заломоне, одчини двері до куховарні, хай Оксана, Іван та інші послухають вітання наших сватів. *(Заломон швидко одчиняє двері, музики грають).*

Махля. Дай Боже щастя, дай Боже щастя нашому Йоселе. *(Плаче).*

Миреле. Чого ти плачеш, дурненька? *(Гладить Махлю по голові).* Заломоне... дай музикам 25 карбованців і хай їх там почастують та дадуть їм для дітей пірників усяких *(Заломон дає гроші).*

Музики *(здивовано).* 25 карбованців? 25 карбованців? *(вклоняються і виходять вкупі з Заломоном. Миреле щось записує у записну книжечку).*

Нухим. А ви як думали? Адже наша сваха, розумієте, Миреле Ефрос... Це не аби яка ріжниця.

Миреле. Махле, іди й ти туди. *(Махля*

виходить). Тепер, я дозволю собі спитати вас, невже ви не могли відшукати гіршого помешкання для нас?

Нухим. Люба свахо, це сливе самий найкращий будинок на все Слущке і опріч того велика честь для нареченого пожити тут.. хазяїн будинку страшенний багатирь...

Миреле. Так... Страшенний багатирь із Слущкого? Аж моторошно. Я послала верховця і 2 години чекала за містом. Чом ви не виїхали до нас на зустріч?

Нухим. Ви не повинні гніватись на нас. Перш за все—доц і, скажу вам правду, найняти 2 халабуди в нас просто грошей не було, а піти пішки, якось не личить перед родичами, ви самі розумієте, що тут такого, яка ріжниця? О, мені краще крізь землю...

Хане. На віщо тобі виправдуватися? Сваха знає нас. Ми справді тепер підупали, але родоводу нашого ми не загубили. Такі наречені, як моя дочка, не валяються на дорозі; не забувайте, реб Менахем—Менделе був моїм дідом.

Миреле. Вашим дідом міг бути і сам Мойсей—учитель наш, але як сам нічого не важиш, то й макового зерна не вартий (*стукає цінком—увиходе Махля*). Подай йому горілки і шматок житнього пірника (*Махля виходить*).

Хане. Тепер одначе не час носитися з родоводами, треба поговорить про більш важне... Нема чого соромитись... Ми тут люде свої... Свашечко, нам треба...

Миреле. Я знаю, вам треба готівкою, я вже чула, з якою користю ви вжили мої гроші. Памятаєте ви, скільки я послала вам на посаг для молодой? На 300 карб. я наказала купити білизни...

Нухим. Еге, хай вам Бог дасть здоров'я, але я, моя єврейка і всі наші, адже ж ми родичі молодій і нам треба було пошити собі одержали ваші гроші, до нас причепились кредитори, як воша до кожуха. Але яка ріжниця? У себе вдома ви вже самі побачите, чого бракує моїй дочці. (*Махля принсить карафку з горілкою і закускою*).

Миреле. Он як? Невістка моя виходить матиме с... як це в пісні співають, Махле? „Сім сорочок полотняних, та всі дрантя старе“. Так... Махле, витри підлогу під їхніми ногами, подивись тільки, скільки грязюки нанесли ці справжні слущькі родичі. (*Махля витирає підлогу ганчіркою*). Реб Нехемце, Хане-Двойрес... Ви можете закусити. (*Нухим п'є і закусоє*).

Хане. Я не розумію, що це ви думали? Що я вам дочку дурно віддам?

Миреле. Не дурно. Скільки ж ви хочете за корову з налигачем?

Хане. Нам треба заплатити всім крамницям і все, що треба до весілля, ми взяли на борг, всі знають, що наша сваха—багатирка, сьогодні ж таки треба заплатити музикам, кантору, куховаркам, шкільному слугі, жінці.. Сьогодні ще прийде пані Янушерська—учителька на фортеп'яні... Адже ви самі писали, щоб дочка бринькала до самого весілля...

Махля (*зтиха*). Які прохачі ці слущькі аристократи... краще б їх зовсім не знати...

Миреле. Я бачу вже, що ми тут в Слуцькому на дешевку не звикли; гаразд, я звелю Заломонові дати вам дві сотні, буде з вас?

Нухим. Сващечко, голубко, що таке, ви не дешево купуєте? Не забувайте, наша дочка, хай вона здорова буде, усе таки правнучка

реб Мендель. Усе Слуцьке вважає її за справжню лялечку. Це ж не аби-хто. Велика ріжниця.

Миреле. Усе Слуцьке? Я не зовсім розумію, чом ваше місто зветься Слуцьким? Йому більше личила б назва Холм, він справжній Холм.

Нухим. Хе-хе-хе... хай ви здорові будете... Ви вважаєте нас за холмських дурнів. Ну, що таке? Яка тут ріжниця?

Хане Дв. Мені це навіть зі вухом не свербить, як то кажуть: „Клич мене дурнем, але дай медяника“. Я хочу краще побачити подарунок для молодой. Ви ж обіцяли їй діамантові сережки, брошку, обручку. А ну, побачимо, не думайте, що здихаетесь якимись дурничками.

Махля. Не гнівайтесь на їх. Вони вас не розуміють.

Миреле *(зводиться)*. Ні. Справді, як можна на їх гніватись? Адже реб Мендель був їхнім дідом... Буде... „зустріч“ скінчено... Ви можете йти... *(показує ципком на двері)*.

Махля *(зтиха до їх)*. Ідть собі з Богом, а то, вона, чого доброго, розсердиться. *(Нухим швидко випиває чарку і хоче йти)*.

Хане. Що таке, йти? Ну, а гроші?

Миреле. *(Гнівно стукає ципком)*. Гроші? Гроші? А? Заломон дасть вам гроші. Те, що Миреле Ефрос обіцяла—однаково, що готівка, так само, як Менделів родовід...

Нухим. Хане-Двойро, на віщо тобі сперечатись? Сваха обіцяла, дак виходить обіцяно. Що тобі, дурненька? Яка ріжниця?..

Хане *(передражнюючи чоловіка)*. Обіцяно, яка ріжниця? Я тобі кажу, велике щастя спіткало мене. Що нам лишиться од цих двох со-

тень? Після весілля вони заберуть нашу дочку, а нам знов зостануться злидні. Ні, тепер до весілля ми можемо вициганить собі все.

Нухим. Ой, ой... Хане-Двойро, хай буде досить... (Зтиха). Ти ще, чого доброго, нашкодиш отут.

Хане. Чого ти так лякаєшся? Хіба не сам ти казав, що ми повинні добути в неї хоч 300 карбованців для себе, щоб можна було, хоч щось розпочать. Хіба сама Шейнделе не казала — не жалійте їх тепер. Дурень ти, коли ми тепер силоміць не видерем у їх, то після весілля буде вже пізно. Свашечко, ми окрім всіх річей, хочемо ще перед шлюбом 300 карбованців готівкою.

Нухим. Цей пункт був мені важчий, ніж свині на небо глянуть, але хвала Богові, перемогли... Тепер, свахо, вже знаєте. (П'є горілку).

Миреле. Так? Готівкою і перед шлюбом? Гм...

Хане. У Гродні вам, звичайно, вірють всі, але гроші перед шлюбом.

Махля. Ай, горе мені, за віщо ви нам чините такі муки?

Миреле (мяко). Муки?! Ха... ха... ха... Не пустуй... Хто буде мучитись? Заломоне... Заломоне... (стукає цінком). Заломоне... (Заломон з'являється). Щоб цієї ж миті запрягли коней — ми їдем назад до Гродна... (всі здивовані).

Заломон. Що це таке? Як... як... що... я не розумію... Зараз? Назад?

Миреле. Зараз, цієї ж миті... Ми їдем назад... весілля не буде.

Заломон. Вибачте, будь ласка, але коні не одпочили... така грязюка...

Миреле. Коней запрягать зараз... (Заломон виходить). Махле, поклич сюди дітей. (Махля

виходить). Реб Нухиме, вам тут більше робить нема чого; весілля не буде (*показує йому на двері*).

Нухим. Свашечко, голубко, що таке? Весілля не буде? Я не розумію... Бог з вами, що ви таке кажете? Не бува хіба в таких випадках незгоди, розтирок?

Миреле. Я не люблю незгоди (*одчиняє двері*).

Нухим. Що таке? Шлюбні умовини у нареченого... нашу дочку ви можете нещасною зробити.

Миреле. Він вам пришле контракт з великим вибаченням.

Хане. Не думайте, що ми мовчатимем, я скличу усе місто, я вам ще покажу...

Миреле (*спокійно*). Робіть, що хочете, перевертайте усе місто, мені не до серця ця партія і ми їдемо назад... Е... я не люблю, коли занадто базикають... ідіть собі на здоров'я. (*Хане і Нухим виходять*). Кажуть, яка щепи, така й яблуна. На такій яблуні могло вирости погане яблуко. Ні, ні, я не хочу, я каюсь, перша сварка краща за другу. Люде часто соромлються зіпсувати і псують ціле життя... Ні, ні... (*Махля увиходить і засвітлює лампу*).

Махля. Хлопці зараз вийдуть... Ай, Миреле, не гнівайтесь на мене, я гадаю, не слід втручатись в таку справу, бо може тут судьба.

Миреле. Іди, поможи вкладать речі. (*Махля виходить*). Неподобне діло не може бути од Бога. Люди самі винні, що вони нещасні, а жаліються на Господа Бога. Ні, я не хочу мати до його ніяких претензій. Ага. Ось і ви, мої рідні (*Йоселе і Данило увиходять*). Багато вбрані, по старомодньому, в довгих сурдутах і ма-

леньких шапочках). Діти, готуйтеся у дорогу, ми зараз їдемо.

Данило. Чия правда, Йоселе? Я сказав, що ми незабаром поїдемо до твоєї нареченої, а він сидить збентежений і тремтить... руки й ноги в нього трусяться... Він хоче її бачити, він умірає.

Йоселе (*стривожений*). Ні, ні, Доні, покинь... Мамочко, і ти з нами їдеш?

Миреле. Дурненький, звичайно, й я їду... але не до нареченої, ми їдемо назад до Гродна. (*Йоселе дивиться на неї здивовано*).

Данило. Що це таке? А весілля?

Миреле. Нема більш весілля, весілля не буде.

Йоселе. Мамусю, зовсім не буде весілля? Чому?

Миреле. Тому, що мені ця партія не до вподоби.

Данило. А ми все чекали й сподівались, а він дурень боїться.

Миреле (*Доні*). Иди, переберись і вклади свої речі швидче, ну... (*Доні виходить*). Йоселе, чого це в тебе таке страдницьке обличчя? Я шукала тобі молоду з убогої, але порядної сім'ї. З такої сім'ї дівчина повинна бути тихою й невинною, але взяти невістку з сім'ї прохачів, жебраків? Ні. Я пошукаю тобі жінку, як ти сам бажав, освічену і з великого міста.

Йоселе. Раніше, матусю, було инакше, але тепер, тепер...

Миреле. А що таке тепер? Одішли їй її фотографію і шлюбні умовини і кінець. Махле, подай мені мою скриньку, перо і чорнило. (*Махля приносить все. Йоселе виймає з боко-*

вої кишені фотографію і замислюється. Миреле шукає чогось в скриньці). А ось умовини.

Йоселе. Цілий рік вважаю її за рідну собі, а тепер чужі. (Віддає їй фотографію). Вибач мені, матусю, але мені так важко.

Миреле. Я знаю, її гарненьке личко до серця тобі; нічого, голубчику. Не довго тобі буде так важко. Ха-ха.. Шо ти. Махле, про його скажеш? Він уже справжній чоловік. Візьми, напиши їй на умовах декілька слів. (Йоселе бере контракт і замислюється, сидючи за столом з пером в руках). Ні, ти ще дитина; гарненьке личко, це ще не все.. Ну, чом же ти не пишеш?

Йоселе. Я не знаю, мамочко, що мені писати?

Миреле (диктує). Пиши. Посилаю вам умовини. (Він непримітно обтирає сльозу і пише) і пробачаю вам те, що ви й батьки ваші поведились зо мною несправедливо. Я проти вас нічого не маю і прошу вас вибачити мені...

Йоселе (тремтячим голосом) і... прошу вас, щоб і мені вибачили. (Падає обома руками на стіл і починає плакати). Матусю, не треба, не треба, благаю тебе.

Миреле (зітхнувши). Он як? Дурнику, іди сюди—іди до мене. (Йоселе підходить). Ну, скажи мені, чого ти плачеш?

Махля. Треба бути твердим, як криця, щоб не плакати (обтирає сльози хвартухом).

Йоселе. Не знаю, серце в мене розривається.

Махля. Горе мені. Так собі взяти малих діток і розірвать їх серце... У Миреле Ефрос—це дрібниця. (Миреле сидить замислившись, увиходить Заломон).

Заломон. Коней запряжено.

Миреле. Га... Вже запряжено? Гм... Заломоне, звели розпрягати, ми застаємось в Слуцькому. (*Махля цілує їй руки*). Ну, наречений, іди сюди (*обтирає йому сльози своєю хусточкою*). Дивись, які сльози... Ой ти, дурнику. (*Цілує його в обидві щоки*). Дитино моя, я хочу, щоб ти щасливим був. (*Шум, увиходять приломшені Нухим і Хане-Двойра*). А, от бачиш, що їх і посилає не треба... вони вже тут...

Хане. Дорога свашечко, чого ви од нас хочете? Тільки через те, що ми убогі, так кров нашу можна пити? Гості вже почали збиратись, молода плаче.

Йоселе. Чуєш, мамусю, вона плаче... горе мені.

Нухим. Адже вас знають за розумну, так скажіть, що нам робить?

Миреле. Що вам робить? Гм... Заломоне... Наречену і всіх гостей привезти сюди, адже ж коней все-їдно запряжено. (*Заломон виходить і зараз повертається назад*). У мене отгугт буде весілля, я не хочу місити грязюку в Слуцькому. Ні. Я не йду до Слуцького. Слуцьке повинно прийти до мене. Вашому дідові, хай йому земля пером, не буде соромно. Я привезла чимало печеного й вареного, пива й вина, але й вінчати ми будемо тут. Ха-ха-ха-ха. Ми зробимо послугу молодому й скоротим усе.

Йоселе. (*Закриває лице*). Горе мені, матусю, що ти говориш?

Хане. Новина... Чому це тут усе? У нареченого вінчання?

Нухим. Сьогодні вінчання? Але ж молоді не постились сьогодні.

Миреле. Це справді гріх великий, але я беру його на себе, нічого, я користуюсь вели-

ким кредитом у Господа Бога. Хай тут накривають на стіл і приготують усе. Заломоне, дивись, щоб все було, як слід.

Нухим. Ну, що таке, яка ріжниця? Любий, Йоселе, ось тобі моє широке вітання і величезне віншування. (Цілються).

Миреле. Йоселе, піді скажи Доні, щоб він перебрався. Махле, ходім, і тобі треба вистроїтись, адже ти в мене, як член моєї сім'ї. Дарую тобі мою канаусову сукню, а мені дай моє антїк-маре (виходять обидві).

Йоселе. Вона дуже сильно плакала... Ой, бідолашна... Скажіть їй, що більше вона за все життя не плакатиме а-ні разу (виходить).

Хане. Тепер я вже не знаю, де я... вона мене з пантелику збила...

Заломон. Слухайтесь мене, нічого не питайте, вам буде краще, коли ви будете робить, що вона хоче. З Миреле Ефрос ризику нема Ідіть до дому. Наші повози всі вже в вас. А ви, свате, допоможіть мені накрити на стіл.

Хане. Боже милостивий. Коли вже доводиться терпіти усяке навіженство, то було б принаймні за що (виходить).

Заломон. А ну, роздягайтесь. (Обов скардають сурдути, вносять столи. Нухим починає наспівувати пісеньку. З'являються м'якаї і починають ставити на столи, вкриті скатерттями, караски з горілкою, вино і закуски).

Нухим. Їсть дуже зручна хвилина покуштувати тепер питво. (Дивиться на караски).

Заломон. Питво не втіче, а от як не будете дурнем, то зможете заробити зараз карбованців зо два. Ви зараз побачите, як іноді не погано, покрутитись коло жирного горщика. Слухайте. Вона напевне захоче дати

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА

БІОТЕКА ХДУ

№

82417

жертву на користь місцевих добродійних інституцій, дак ото треба держати розум в голові, щоб скласти реєстр цих інституцій. Які тут у вас добродійні інституції? (*Сідав з олівцем і папером за стіл*).

Нухим. Які інституції? Замомага хворим, навчання бідних дітей, пристановище вбогим приходькам...

Заломон (*записує*). Так, пристановище приходькам, безпроцентна позичка..

Нухим. Безпроцентна позичка? І сліду немає, і не згадували...

Заломон. Не будьте кепом.. (*записує*) Безпроцентна позичка... Ну?

Нухим. А, я розумію... товариство посагу вбогим нареченим, погребне товариство...

Заломон (*пише*). „Погребне товариство“; „товариство щирого добра“, „товариство поминок мертвих“.

Нухим. „Товариство поминок мертвих“? А що таке? Яка різниця? Коли вже так, то пишть „товариство зодягання бідних“, „визволення арештантів“, „лікування хворих“. Ха-ха-ха... товариство.. За ваше здоров'я (*обоє п'ють*). Реб Заломоне, ви людина з великою силою, коли можете терпіти од неї все.

Заломон. Ви свате, вибачте мені, старий дурень, такої незвичайної людини, як вона і не відшукати. Вона людина з великим і ясным розумом. Не йметься віри, що вона не більше, як жінка. (*Шум. Тррр...*) Шш... Хто це приїхав? Свате, лізьте мерщій в сурдута. (*Обоє одягаються*). Ага. Вже привезли музиків. Сюди, сюди. (*Увійходять музики*).

Нухим. Перш за все, поставте ваші органи, а я за вас перехилю чарочку. Я з тих людей, що користуються з слухного часу, не

тепер, потім, яка ріжниця? (П'є з музиками. Заломон робить місце для музиків. Чутно „Тррр“).

Заломон. Ага... Ще повоз приїхав. Сва-те, як починають їхати, то вже поки не пере-їдуть...

Нухим. Хай собі їдуть щасливо... Що таке? яка ріжниця? Ага, кантор з співаками. Просимо до хати. (Увіходить кантор з співаками, всі голосно віншують).

Заломон. ІІш... не гомоніть так... (Нухим н'є з кантором).

Нухим. Не забувайте, що там тепер Миреле Ефрос... (Чутно, що під'їхав повоз. Увіходять жінки й дівчата).

Заломон. Треба їй сказати, що гості зібрались. (Відкашлюється, застібується на всі гудзики і виходить до кімнати Миреле).

Нухим (до одного з юстей). Вона каже: зараз тут вінчать—так мусить бути. Як у кишені повно, то можна вигадувать... Е... яка ріжниця? Куликайте... як не я собі—дак хто мені... (П'ють. Повертається Заломон).

Заломон. Вона зараз вийде. ІІш... будь ласка, поведьтесь по людському. (Музики беруться до струментів).

Нухим. Гарненький зустріч нашій свасі, що зветься Миреле. Най живе її рід... (Музики грають. Увіходять Миреле и Махля).

Миреле. Віншую, віншую... живіть щасливо. (Сідає на свою фотелю). Молодої нема ще? Пийте і закусуйте тим часом. Заломоне, ми нічого не забули?

Заломон. Ви певне пожертвуєте щось тутешнім добродійним інституціям? Ми ось тут з сватом склали реєстрик. (Подає їй записку).

Миреле (позирнувши). Ха... ха... „Посаг

бідним нареченим“, „товариство щирого добра“, „товариство поминок мертвих“... яка сила в Слуцькому усяких товариств... ха... ха... ха... Заломоне, я записую кожний шаг *(показує йому записну книжку)*. Коли ти трошки приховав собі з дорожніх видатків, з сіна, з вівса наприклад, так мене це не цікавило тому, що ти взяв у моїх коней, ну, а в Слуцьких коней я тобі не дозволю взяти. *(До гостей)*. Пийте, будь ласка, і веселіться.

Заломон *(заїкаючись)*. Пробачте...

Миреле. Не соромся. Нічого. Ми ж свої люди, я тебе знаю. Іди, пий і будь сватом...

Заломон. Щоб ви здорові були... Що я хотів спитати вас? Ага, хазяїн цього будинку пропонує чотирі тисячі пудів льону.

Миреле. Тут я не куплю, тільки з приставкою до Риги. *(Чутно рух за сценою)*. До речі, подивись, хто це приїхав, здається, молода?

Нухим *(на підпитку)*. Гарненький зустріч молодій, дочці реб Нухима, що зветься Шейндель. *(Музика грає „зустріч“)*. Увіходить молода з матір'ю — з других дверей молодий з братом).

Махля. Ай, щоб я таке гарне життя мала, яка це буде гарна пара. *(Цілує молоду)*. Усі кричать: „віншуємо, віншуємо“).

Миреле *(замішанючись сидіти)*. Ану, підійди сюди до мене, Шейнделе *(її підводять)*. Сідай тут коло мене... Йоселе... Він соромиться бідолашка *(Йоселе підходить засоромившись)*.

Данило. Я ж не молодий і мені нема чого соромитись. *(Всі сміються)*. Підходить до гостей і починає їсти пірника).

Миреле. Дивись на його... Бачиш цю дитину з невинними і чистими думками, з добрим серцем... *(Вона зворушена)*.

Шейнделе. Ви будете мені за матір, ви вчитимете мене всього, чого захочете, я все робитиму.

Миреле. Що ти не без клепки, я бачу з твого одказу... На, це тобі належить... *(Цілує її, скидає з себе брошику і сережки і націплює їй, потім цілуються з Йоселе і Хане; під цей час, кантор співає з співаками веселої).*

Йоселе *(зтиха молодій)*. Я вже так хочу, щоб оцей галас мерщій минув.

Шейнделе. Йоселе, ми й на це дочекаємось. Краще, що ти не будеш „молодецтво здавать“.

Йоселе. Я не знаю... я... Ви зовсім не лякаєтесь...

Миреле. Ну, свате, тепер я з вами цокнуся. Заломоне, дай мені склянку вина. За ваше здоров'я. Дай Боже щастя... Махле, за твоє здоров'я, свашко моя... *(Цілуються з нею)*. Ну, Шейнделе, за твоє здоров'я. Сподіваюсь, що будемо друзями. Одно правило: в моїй хаті нема суперечок. Бачиш ти моїх синів? Як вони обоє будуть старими з бородами, я їх покличу й скажу: давай щоку, реб єврею, я тобі дам ляпаса *(стукає цінком)*. Честь треба воздавать старшим, але боятись тобі нема чого. Я не лиха.

Махля. Ай, лиха. Хай би Господь був такий лихий до свого єврейського народу.

Заломон. Таке щастя моїм дітям, яке в неї добре серце.

Миреле. Ну, я гадаю, не будемо баритись і поведемо дітей до шлюбу.

Хане-Двойра. Так, сестрички, треба запнути молоду.

Миреле. Не треба запинать. Люде й без того досить запнуті. Єсть у нас звичай, дуже

гарний звичай, помянути того, що мусів би бути тут, але не прийшов, бо Господь Бог взяв його до себе передчасно. Він не дожив до щастя бачити радість на своїх дітях (*заплющує очі*).

Нухим. Так, так. Канторе, одправте па-нахиду по батькові молодого, хай згадає він нас на благословення...

Миреле. Ні, ні, не чужий, його власна дитина повинна його помянути. Йоселе, я хочу, щоб ти сам прочитав поминальну молитву. (*Всі гості робляться поважними*).

Йоселе. Я? Матусю, я не знаю, чи я зможу (*зводиться, починає читати, Миреле підказує йому кілька слів*). Боже милосердний, що живеш в горній висі, даруй блажений покій під крилами слави твоєї (*всі плачуть*), на престолі святому, що сяє небесними барвами, душі батька мого (*сильно плаче; не може далі, кінчає кантор*), який пішов у инший світ, за-для обіту милостині, даного за помин душі його, щоб був йому покій в раю. Господь милосердний хай укріє його під сін'ю крил своїх на віки і сопричастить до лона безсмертних. Амінь.

Миреле (*обтерши сльози*). Ну, тепер в добрий час до шлюбу. Під чистим небом, під дощем хай їх звінчають (*Сміється і плаче*). Хане-Двойра каже, що дощ ознака ласки божої, певне вона довідалась про це від свого славетного діда... (*Музики грають веселої, всі виходять парами. Заломон і Нухим ідуть обнявшись, Хане-Двойра танцює сама. Махля веде Миреле*).

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

(Дуже багато вбрана зала в домі Миреле Ефрос. Рояль і на ньому скрипка, багато квіток. Перед фотелею Миреле стоїть столик і стільчик до ніг. В свічниках і люстрах свічки. Темно. Місяць світить через вікно. Увійходить Миреле, вона поста-ріла; ходить задумливо по залі; черевики її злежаскриплять. Присуває свою фотелю до вікна й сідає. Тихо. Чути флейту, на якій грає Йоселе сумну мелодію).

Миреле. Чудова ніч, а флейта Йоселева згучить нерадісно. Мені здається, що солодкі журливі згуки цілком окселентують тихому задумливому вечору так само, як веселі, гучні—з'язані з ясним промінням гарячого сонця. Світло впливає на наші нерви. (Замислюється).

Махля (одчиняє двері і шукає Миреле). Добрий вечер, вам... Ви сидите самі в темряві? Ой, горе мені (зітхає)...

Миреле. Чом ти не засвітила свічок, Махле?

Махля. Шейнделе сказала, що в залі не треба світити, бо ніхто тут сьогодні не сидитиме. Ой, горе мені. Ви пригадуєте раніше, як весело бувало тут по суботах, увечері. Діти робили концерта, ви з ким-небудь у шахи гуляли, на кухні дзвеніли ножі; кожний куточок жив. Ой, скільки ми пережили за ці три роки, що вона тут. Ви самі не бачите, які вже ви зробились (плаче).

Миреле. За кожну дрібницю, ти плачеш. Справді, Махле, можна подумати, що ти жінка. Гм... Засвіти зараз усі свічки. (Махля світить

і каже). Я не розумію, навіщо ви їй потураєте. Адже ви Миреле Ефрос...

Миреле. Дурненька ти, Махле. Хіба можна за кожную дрібничку, робити в домі бешкет. *(Гнівно)*. Ах, коли б Йоселе не кохав її так, я їй би показала, хто така Миреле Ефрос. Я з нею скінчила б коротко і швидко *(стукає ципком)*. Він умірає за нею. Закоханий чоловік глухий і сліпий... Він сам не бачить і не розуміє нічого... а я не хочу надривать своє серце і псувать йому життя. Вони, Махле, люди молоді, краще я вже їм потуратиму.

Махля. Вона це розуміє і все більш пиндючиться, робить по своєму і сідає на голову. Скажіть ще, на якого лиха отут сидять її батько та мати?

Миреле. *(сміється)*. Вони тобі не до вподоби? Виходить, що коли б ти, Махле, була гроднецьким губернатором, дак ти їх вислала б звідси. Дурненька ти. Коли гроднецькі розумники, могли в Слуцькому дурня склеїти, то Слуцькі дурні мають право удавати із себе розумних у Гродні *(зводиться)*. Я піду підсумувати баланс за цей тиждень—а як прийде Заломон, пришли його до мене. *(Весело)*. Махле, людина сильна не тільки тим, що вона може примусить іншу робити те, що вона хоче. Треба так само сили примусить себе робити те, що хоче інша... Дивись краще, тут на столикові порох... *(Виходючи, наспівує)* Господь Авраама. Ісака і Якова, хай живе твій народ та хвалить тебе. Свята субота минає, будні хай принесуть нам щастя *(виходить)*.

Махля. *(витирає стола)*. Спочатку, як я ще була дурною, я боялась, а тепер я душу свою за неї віддала б. Вона мені дорожча за матір і любіша за дитя. І справді, хоч вона

й розумна й сильна, а всеїдно як дитя. (*В дверях зупиняється Нухим з жінкою*).

Нухим. Бачиш, скільки свічок, як у нас в школі в Йом-кипур. Добровечір, Махле. Шейнделе нема тут?

Хане. Чого ти стоїш на порозі? В залі світиться, то певне Шейнделе прийде сюди. (*Обов увіходять*). Я тобі казала, що нам треба зостатись в суботньому вбранні, бо може сидітимем тут з гостями. Бачиш, таки на моє вийшло.

Махля. Чого ж вам жаліти вбрання, воно ж вам нічого не коштує. Ви за все своє життя не зносите всього, що Миреле Ефрос дасть вам з своєї одежі. А ви, реб Нухиме, на вас Йоселева одежа наче пошита.

Хане-Двойра. Велике щастя... як я дівчиною жила в свого діда, хай йому легко живеться на тім світі, я мала сукню трошки кращу, як у твоєї грахвині Потоцької. Пригадуєш, Нехемце, як я була нареченою, в мене був стрій з жовтими квітками?

Нухим. Яка ріжниця? Ай, Махле, скляночку чаю. Я вміраю, не про тебе кажучи. Після суботнього обіду мені завжди у вечері якось кисло у роті.

Махля (*зтиха*). Дочка зробилась аристократкою, а у батька після суботнього обіду в роті кисло. (*Голосно*). Реб Нухиме, тут чаю не п'ють, ідіть до їдальні, там самовар на столі. Ви знаєте, що в нас, хто хоче, може просити пити й їсти, поки за хазяйку Миреле Ефрос.

Нухим. До їдальні, кажеш ти? Ну, що тобі варт, яка ріжниця? (*Іде і в дверях здибується з Заломоном, що несе бухгалтерські книги і рахунки*). А, друже Заломоне, добровечір.

Заломон. Добрий вечір, друже Нухиме. Добрий вечір, Махле... Миреле в своїх покоях? Треба йти, здати рахунки за тиждень.

Хане. Добрі рахунки ви з нею складаєте, реб Заломоне. Ну, та що вона розуміє ця стара божевільна, вона вміє тільки індичитись.

Махля (зтиха). А щоб ти сквасилась, прокліята бабо.

Заломон. Мадам Хане-Двойро, вона індичиться тому, що дуже охайна і не хоче, щоб на неї порошок сідав. Добрий час настав, коли вже питають, що Миреле Ефрос розуміє? Коли б всі жінки так розуміли, то було б щастя бути жінкою. Навіть ваш чоловік не соромився б, що звуть його Нухим-Хане-Двойрес... (Застібується, відкашлюється і виходить).

Хане. Ад'ютант грахвині... Кожна копійка, що він краде у дітей наших, бодай йому боком вилізла.

Нухим. Що таке? Яка ріжниця? Ти, моя дружино, повинна мовчати. Внучка реб Менделя мусить знати, що сказали наші мудреці „собака в чужім городі не гавка сім років“. А ти ж недавно тут у Гродні... Ша... Ось іде Шейнделе, то ти ще й од неї заробиш на кабачки. (Увіходить Шейнделе). Добрий вечір тобі, Шейнделе... (вона не відповідає).

Шейнделе. Дивись но, чого це тут така ілюмінація... Може для оцих гостей? Гаразд... (підходить до вікна).

Махля. Миреле звеліла засвітить в кімнаті.

Шейнделе. Так? Дуже гарно. Дивись тільки, в ночі вікно розчинено. І чия це тут розумна голова була?

Махля. Це хазяйка відчинила вікно. Ніч

тепла. Нікому це, боронь Боже, не пошкодить.
(Зачиняє вікно).

Шейнделе. (Гнівно одсуває фотелю). Фотеля ж ця не має іншого місця. Саме личить до залі. Гарна оздоба...

Нухим. Ну, що тобі варт, яка різниця? Треба тобі сваритись з нею?

Шейнделе. Хто свариться? Махле, я тобі вже кілька разів казала, що цей старий мотлох не повинен стояти в залі. Винеси фотелю до їдальні. Нічого, вона може й там стояти.

Махля. Що ви вигадуете? Бог з вами... На чому ж сидітиме Миреле? Адже ви знаєте, що вона звикла...

Шейнделе. На чому сидять інші... Нічого, вона звикне сидіти, як всі сидять. Забери звідси. (Махля сама не може взяти фотелю). Тато, потурбуйсь, поможи їй винести свекрухине одоробало.

Нухим. Ох, з величезною шаною. Яка мені різниця?

Махля (зітхає). Ой, лишечко мені... старій... (виносять удвох фотелю).

Шейнделе. (Сідає). Треба бути міцнішою за крицю, щоб жити з нею в одній хаті. Мамо, вибач будь ласка... Подай мені, он там стоїть маленький стільчик. (Хане ставляє їй стільчик під нош Чутно Йоселеву флейту).

Хане. А хто тобі велів бути дурною та терпіти від неї? Хто мусить уважати на її божевільні вигадки? Верховода грахвині Потоцької... Шейнделе, її ад'ютант Заломон там. З книгами просто до неї... Він обкрадає й грабує вас. За що йому це? Просто гріх перед Богом... Твій, вибач, будь ласка, просторіка, він тільки сидить та свистить на своїй свиставці. А злодій За-

ломон з ласки Божої вам всім насвистить, згадаєш моє слово.

Шейнделе. Я не люблю цього Заломона. Я дивитись на його не можу. Вислухай мене. Недовго так буде. Мій терпець увірветься. Ша... покинь... Хто це йде? (*Увиходить Данило вбраний по європейському*). А... Як гарно... Це ваше нове вбрання? Воно вам личить...

Хане. З обною. І носить на здоров'я.

Данило. Добрий вечір... Кажете гарно? Якої-це мама заспіває, як побачить у перше? Я вам скажу правду... У мене трохи жижки тремтять...

Шейнделе. Подивись тільки, як людина боїться... Видко, правду вона казала, що надає вам ляпасів, як ви будете старими.

Данило. Ну, це ще ми побачимо.

Хане. Ай, велике горе? Багатирі, нівроку, можуть собі все дозволить. Злидареві не личить лізти в пани та ганятись за модами, але кому Бог допоможе... Ах... ось моя Шейнделе носить свої коси і дозволяє собі ще де-що, але я не втручаюсь...

Шейнделе. Ви бачите? Так само фанатичка мати та ще внучка реб Менделе, але вона не суне носа до чужого проса. Послухайтеся мене, Доні, удайте, ніби ви нічого не знаєте. Сідайте, хай вона прийде і побачить. Вона сидить там з своїм міністром ребом Заломоном; дурень, дурень цей Заломон, а всіх нас за носа водить.

Данило. Людина 30 років орудує всіма справами...

Шейнделе. Такі дорослі діти, не можуть стати до діла, а все майно в чужих руках. Що? Ви ще й досі немовлята?

Хане. Хай мене Бог не покара за мої

слова, але все місто глузує з вас. Заломон купається в золоті... Ой, щоб його той знав був, що трясє очеретом... Господи милосердний...

Шейнделе. Ну, ти вже починаєш своїми прокльонами. Правду кажучи, до якого це часу вас водитимуть на поводі? Мій Йоселе, нівроку, таки не має завязку в голові, то з його досить, що грає на флейті... Але ви...

Хане. Це несправедливість, велика несправедливість. Я знаю, здається, мій дід реб Менделе, був не аби-чим, а все ж таки, як його діти трохи підросли, то кожне було уже падиком за себе. Е... Не треба боятись... Треба їй просто сказати. (*Увійходять Миреле і Заломон*). Свахо дорога, добрий вечір вам...

Миреле. Добрий вечір... Що це, Доні? А ну, підійди сюди. (*Доні підходить*). Гм... Скинув з себе єврея і напнув німця. Ти знаєш, Заломоне, у нас в домі починають перекручуватись на аристократичний лад. Мені це однаково, коли ти так хочеш, але спитати ти ж міг.

Данило. Про всяку дурницю питати, треба й свого розуму трошки надточити.

Заломон (*зтиха*). На це треба розуму? Ох, ти горенько наше (*голосно*). На добраніч, Миреле (*хоче йти*).

Миреле. Послухай, Заломоне, ми сьогодні пограєм у шахи.

Заломон. Мені з вами грати? Ви ж після третього ходу заб'єте мою королеву... Який я там грач? (*Доні сідає коло Шейнделе*).

Миреле. Нічого, зостанься... Сідай, Заломоне... (*шукє свою фотелю*). Де ж це мій стілець? А? Що це таке? Будь ласка... Махле... Махле... (*Махля вбіє*). Де моя фотеля?

Махля. Шейнделе звеліла занести до їдальні..

Миреле. Принеси назад... (*Махля виходить*). Я люблю, щоб кожна річ була там, де я її поставила (*стука злегенька ципком*). Так, так, Заломоне, спочатку, хочуть нас спровадить до їдальні, а звідти вже недалеко до кухні. Ха... ха... (*Махля котить фотелю до дверей, Заломон помагає їй поставити фотелю до столика*).

Заломон. Коли ви будете у кухні, то там буде заля. Краще, щоб мої вороги не дожили до цього. Сам я не доживу цього побачити...

Шейнделе. Я не сподівалась, що за таку дрібницю, де стояти стільцеві, нам доведеться сваритись... Сваритись, сваритись... (*Ходить замислившись. Заломон сідає й розставляє шахові фігурки*). Махле, іди і принеси сюди—у мене на столику лежить талія (колода карт) і скажи Йоселеві, що я кличу його. Доні, ми гратимем в око. (*Доні ставляє столик до її стільця. Махля виходить*).

Хане. Сваритися? Навіщо сваритися? Краще солом'яна згода, ніж золота звада! (*Миреле не чує, що кажуть, ходить замислившись. Махля приносить карти*).

Заломон (*зтиха*). Миротворець із Слуцького (*Йоселе входить веселий—вбраний по старому, з борідкою*).

Йоселе. Матусю, добрий вечір, добрий вечір... Реб Заломоне, добрий вечір... Дивись, матусю, Доні справжнім німцем зробився. Ти кликала мене, Шейнделе?

Шейнделе. Так. Погуляймо в око... (*тасує карти*).

Миреле. Гуляти в карт... фі... я не люблю в домі карт...

Шейнделе. Кому до вподоби шахи, грає в шахи, а кому карти, гуляє в карти; Йоселе, сідай коло мене... щоб Доні не заглядав в карти (*Йоселе озирається*). Чого ти шукаєш? сідай... (*Йоселе сідає, вона роздає карти і кладе коло себе срібну монету*).

Миреле. Ай, Заломоне, ми ж повинні дякувати, що нам дозволяють гуляти у шахи (*сідає*) Махле... (*Шукає навкруги себе стільчик під ноги*).

Махля. (*Підбігає до Шейнделе, зтиха*). Вибачте, будь ласка, її стільчик...

Шейнделе. (*Удає, що не чує*). Доні, ваші 2 туза, ані трішечки мене не лякають.

Хане. Шейнделе, віддай їй стільчика, хай вона ним подавиться.

Шейнделе (*Удає, що не чує*). Ставляю по п'яти копійок на 3 карти.

Миреле. Махле, іди сюди. На тобі ключі, у мене на горі в комоді стоїть скринька з діамантами—принеси сюди (*Махля виходить*). Заломоне, починай (*гуляють—руки її сильно тремтять*).

Шейнделе (*до матери*). Для чого це їй зненацька діамантів треба? (*Голосно*). Йоселе, ти навіть заглядаєш в карти, гуляй, коли гуляєш.

Йоселе. Я, Шейнделе... я... я... Що я хотів сказати? Ага, скільки я програв? (*Махля приносить скриньку*).

Миреле. Постав мені її під ноги.

Махля. Дорогі речі всі вийнуть?

Махля. Ні, так з діамантами. Діаманти й золото я ставляю собі під ноги—адже я Миреле Ефрос (*Махля ставляє під ноги*). Заломоне, твій ход (*гуляють, Махля стає позад її фотелі*).

Хане. Діаманти під ноги... Ай, мене грець ударить...

Шейнделе. От так, як бачиш: румяна, здорова, а блазеньствує... *(голосно)* Йоселе, що ж ти мовчиш?

Йоселе. Шейнделе, я не можу гуляти, знаю, що мамі це неприємно; будемо краще добрими дітьми і заграймо тріо, що вона так любить. Ранійше ми грали для неї що суботи ввечері, а тепер ми в домі ніби вороги всі. Просю тебе, Шейнделе... Доні, ходім поновим німця...

Шейнделе. Кажу тобі, зараз іду грати... Цього ще мені не вистачало.

Йоселе. Послухай, моя люба, добром все можна зробити; ти побачиш, я сьогодні ж переговорю з нею відносно твого батька, Шейнделе... *(Крутить перед нею пальцем)*. Реб німець, не примусюй себе просить *(штовхає його до роялю)*. Жіночко, не будь такою злюкою *(веде її за руку)*. Матусю, хочеш, щоб ми заграли тобі твою улюблену річ???

Миреле. Не знаю, як інші гадають, а я думаю, що заграти на 3 струментах—який гарний музичний твір—багато краще, ніж гуляти в карт. Е, Заломоне, ти сьогодні навпроти звичаєві гуляєш добре.

Заломон. Ви не хочете признатись, що ви сьогодні, проти звичаю, гуляєте погано. Де ваша звичайна дотепність? Ні, думки ваші, сьогодні не біля шахової дошки, я відчуваю це.

Махля. Дивіться, реб Заломоне, як руки в неї тремтять... Ой, горе мені... *(одвертається і витирає сльози хвартухом)*.

Хане-Дв. Коли грають або співають щось єврейське, я розумію, а так, то розуміюся

всеїдно, як Мошко на перці. Піду краще подивитись, що робить мій Нухим Хане Двойрес (*виходить, грають тріо. Миреле прислухається, підтримуючи рукою голову*).

Миреле. Не відчуваєш ти іноді, Заломоне, що музика впливає, як бальзам, котрий лікує рани серця?

Заломон. Ви не гнівайтесь на мене, я дуже мало розуміюся на музиці. Шах (*бере фігуру. Увійходять Хане-Двойра і Нухим*).

Нухим. Добрий вечір, свашечко, Шейнделе... Я пив чай з вершками й миндалевими пірниками. Варто продати з себе останню сорочку, аби зробитись багатирем. Йоселе, в тебе напевне єсть дуже гарна цигарка?

Йоселе (*одчиняючи кабатирку*). А як же, тестю, перший сорт „Дюбек“ (*Данило так само бере цигарку*).

Нухим. Як ти сказав? Дібук, Дюбек? яких тепер тільки назв не вигадують (*запалює й сірника кидає на підлогу*).

Миреле. Реб Нехемце Хане Двойрес, на кожному столі стоять попельниці, не треба смітити біля себе.

Хане. Нехемце. Не будь таки свинею.

Нухим. Ну, що таке? Яка різниця?

Шейнделе. Нічого, мамо, тут великого лиха нема. Хіба нема кому прибрати? Махле, можеш себе трохи потурбувати (*Махля бере щітку й підмітає*).

Йоселе. Мамусю, ти от гніваєшся на тестя, а я тільки-що збірався просити тебе зробити йому послугу. Він сидить тут без діла. Чому б йому не дати посади? Я не маю його, крий Боже, поставити замість Заломона...

Данило. Дивись но, як він боїться Заломона. Він служить у нас і..

Миреле. Цить... Ти... Заломон людина літня і ти повинен ставитись до його з повагою.

Данило. Він справді старший за мене, але він нас обкрадає, не знає все місто, час би вже... (*Миреле стукає цінком. Данило змовкає, Заломон зводиться*).

Заломон. Більше 30 років я в цьому домі, і ще й разу мене так не ображали. Батько ваш, пухом йому земля, мене не ображав. Миреле Ефрос мені таких слів не говорила. Доні, я вас і вашого брата на руках носив, як ви ще маленькими були і ви мене обзиваєте злодієм. На старість діждав...

Йоселе. Ой, горе мені, реб Заломоне, хай мене Бог покара, коли я хотів образити вас. Доні, сором тобі... Ти раніше не таким був... хто вчить тебе такого поводження?

Махля (*позирнувши на Шейнделе*). Він має доброго навчителя...

Заломон. Я не кажу, хай Бог боронить.. Миреле знає кожную копійку... Правда, коли траплялось заробити на стороні, але вас обкрадати?.. Я нікому, борони Боже, не хочу стояти на дорозі. Мені служба не потрібна... я вже людина стара і, дякуючи Богові, раніше і після Миреле, забезпечений на старість. Я тут держався тільки через те, що мені було важко залишити Миреле саму... Вона звикла до мене... Не всякий її зрозуміє... Я йду, Миреле... бажаю вам доброї ночі й здоров'я...

Миреле. Иди з Богом, Заломоне. (*Заломон виходить*).

Шейнделе. Злодій і святобожниця...

Миреле. Так, він злодій... А хто з вас

не злодій... Нухим Хане Двойрес на його місці не буде красти? Діло вести у його розуму не буде, а красти він швидко навчиться... Заломон брав там, де я йому дозволяла брать. Людина, одслуживши 30 років у Ефроса в домі, повинна бути на старість багатирем. Так я розумію. При зручній нагоді я йому звелю внести капітал, і він заробить на цьому кілька сот. А чому б ні? Він чесна людина, роботяща, і він до нас щиро прихильний. І поки я жива, він буде орудувать ділами в нас (*стука ципком*). Він, і ніхто инший...

Шейнделе. Так, ну, він і ви. А коли ваші діти матимуть право голоса? Їм не треба привчатись до діла? Що ви думаєте? Людина живе вічно?

Миреле. О, не турбуйся, я знаю, що вік не житиму.

Махля. О, горе мені старій...

Шейнделе. Чого тут треба Махлі? Чом ти не в кухні?

Миреле. Вона піде в кухню, коли я їй звелю.

Хане. Графиня Потоцька з своїми ад'ютантами...

Нухим. Свахо, наші мудреці говорять...

Шейнделе. Мамо, вибач, будь ласка, піди туди, тато, ти так само (*одчиняє двері*).

Нухим. Що мені варт? Яка ріжниця? (*Нухим і Хане виходять*).

Шейнделе. Свекрухо, коли вже ви заговорили, дак я хочу, щоб ви знали, що ми всі відчуваємо тут в домі. Вам час уже спочити, і крім того, правду казати, в ваших руках все майно і нас нічим не забезпечено. Вам спаде на думку якась примха, якась витінка, хтось підлеститься до вас і ви кинете гроші на сміт-

ник. Іноді, ви й самі не знаєте, що робите... Я знаю, скриньку з діамантами ставите собі під ноги, 500 карбованців на школу вбогим. Ну, скажіть самі, чи не час вашим дітям подихати вільно?

Миреле. Ні, ще не час.

Данило. Не думай, мамо, що ми вічно дозволим вести себе на повіді.

Йоселе. Ой, горе мені, покиньте, благаю вас. Матусю, не думай, що ми, борони Боже, будем журби завдавати тобі... Коли Шейнделе мене слухатиме...

Шейнделе. Еге, тебе послухати, то буде пуття... Свекрухо, як я бачу, ви бажаєте й далі всім верховодити... Робіть, як знаєте, але я тут не залишусь. Відділіть нас.

Йоселе. Так, матусю, що ж його зробиш. Мені дуже важко буде жити без тебе, але як його бути, коли Шейнделе жити з тобою в злагоді не може, а без неї я жити не можу...

Миреле. Відділять? Ні... Величезне нещастя людей в тім, що кожне хоче відділити себе для себе. Вкупі треба жить, вкупі...

Шейнделе. Час уже мені самій бути хазяйкою. Буде з мене, що я до весілля мала над собою одну Хане-Двойра. Я не хочу мати тепер другу Хане-Двойра. Я хочу волі. Жінка вбогого ремісника щасливіша за мене, вона має в своєму домі чого бажає, й ніхто їй не наказує, а мене ніби продано. Ні. Віддайте краще добром спадщину, що лишив Йоселеві батько. Тесть залишив велике майно. Це не ваше.

Данило. Так, так, давно час знати, скільки нам залишено. Ніхто не знає ліку.

Йоселе. Шейнделе, прошу тебе, не будь

злюкою, ходім, буде вже на сьогодні. Колись иншим разом, ми ще про це поговорим. Шейн-деле, ти йдеш?

Миреле. Ні, ще не буде. Йоселе, вона каже правду. Ви не маленькі і час вам знати (*ходить замислившись*). За 18 років перед цим помер ваш батько. Ви zostались мало не немовлятками. (*Змоває*).

Махля. Миреле, дозвольте мені піти звідси (*з плачем виходить*).

Миреле. Я ще не стара була, і багато гарних і багатих людей хотіли зо мною одружитись. Я й чути не хотіла. Я гадала, що удова на мусить виходити заміж. Коли вона була щасливою, то повинна знать, що щастя два рази не знаходють. А як була нещасною, дак на віщо їй ризикувати своєю волею і лізти в біду..? А що казати, як є маленькі діти... Я мала двох дітей і поклала жити тільки для їх... Радіти з їхніх радощів і задовольнятись їхнім щастям... Я... але буде. Я знаю, мати вас цікавить мало, вам більше інтересно знати, скільки вам zostалося од батька. Я вам покажу книги Ні одна людина в світі, опріч Заломона, не знає цієї тайни: ваш батько помер з горя і сорому. Він мусив оповіститись банкрутом...

Всі. Банкрутом?

Миреле. Так. 60.000 карбованців zostався винним... Ось ваша спадщина, Гм... Я не знала дня й ночі, силкувалась врятувать його ім'я, і все робила, аби дім Ефрос не скрахував. Я показала чоловікам, які вони дурні, коли гадають, що жінка слабе створіння і може бути тільки слугою або дружиною. Всі борги я заплатила геть чисто, і зате тепер маю необмежений кредит... Вас я виховала, як це ли-

чить дітям Ефрос, з учителями музики, в роскошах. Що я пережила, ніхто не знає, скільки разів моє серце обливалося кров'ю, про це ніхто не віда... Вам нічого не досталось. Так, тепер у нас майно велике, але все воно належить мені... Йоселе, те, що тобі зосталось після батька, можеш взяти та йти з своєю суженою. Так само й ти, Данило, можеш виділитись... Ваша правда, час уже вам надточить і свого розуму.

Шейнделе. Он як, виходить, що я вийшла за жебрака, котрого з жінкою й з дитиною завтра можна випхати з хати без копійки грошей? Чом ви мені цього раніше не сказали? Соромились би...

Йоселе. Шейнделе, прошу тебе, не будь такою лихою. Матусю, я не знав, що нічого не маю, а все ж таки я сказав, що хочу відділитись за ради Шейнделе, і відділюсь...

Шейнделе Він відділяється... Кажу тобі, обдурити так просто... Соромились би ви, стара брехухо...

Йоселе *(не тямлючи себе)*. Що ти сказала? *(Хпає її за руку)*. Я тебе на порох перетру... Кому це ти кажеш? Мовчи, коли хочеш жити, мовчи, кажу...

Шейнделе *(плаче)*. Так, тепер вже я мовчатиму, я вже мовчатиму. Горе ж мені, й літам моїм молодим...

Миреле. Ідіть звідси... *(стукає цінком, всі одходять до дверей)*. Е... я хотіла вам сказати ще одно слово. Гм... Ви зажурились, га? Не для себе я гроші складала, вони мені непотрібні. Ви хочете орудувати? Ви почуваєте себе нещасними? Добре, я вам не заважатиму жити. Моє щастя в тому тільки, щоб ви себе почували щасливими, моя втіха у вашій втісі. Зав-

тра ранком, передам вам всі книжки й папери й все, що є в касі. Ідіть і спіть спокійно. Добра ніч. *(Всі виходять. Вона довго ходить замислена. Приносить з своєї хати молитовник, сідає, одкриває де псалом, тяжко зітхав і з важким серцем читає. Махля тихо увіходить і зупиняється коло дверей). Помилуй мене Боже, бо води дійшли до душі, я загруз у болоті глибокім і нема нащо обпертись. Упав в глибину водяну. (Падає на молитовник головою і гірко плаче. Махля витирає сльози хвартухом).*

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

(Та сама заля, що в 2 дії. Меблі поперестановлено. Всюди цармидер. Фотеля Миреле і стільчик під ноги в кутку, коло дверей. Нухим увіходить в подорожньому пальті з білої парусини. В руках держить великий саквояж, кидає його на рояль, від його порох курить).

Нухим. Тьфу... Значить ми їхали, коли прибули А ще голова крутиться. Ми там у Слонімі таки добре лигнули. У Слонімі хасідім такі самі хасідім, як і всі хасідім. Яка ріжниця? *(Обтрусює з себе порох).* Колись, як би Миреле побачила, куди я приперся в такім уборі, вона б мені такого чосу дала, що тільки б пір'я полетіло, а оце тепер, я й сюди й туди. Яка ріжниця? Ой, голова в мене замакітрилась, бо крутиться, як млинове колесо. *(Сідає у фотелю)*

Миреле і становить стільчик під ноги). Діловою людиною зробився Нухим Хане-Двойрес... Я блукаю по всіх краях... Я був навіть у Волковицях, у Пружанах, в Соколках, тепер я прибув з Слоніму. Колись управителем був Заломон, а тепер я... Що воно варт, яка ріжниця? О... мені спала щаслива думка. Поки що, поки хто, чи не покуняти трішечки? Тут холодок, тихо, спокійно (потроху засинає). І пішли вони з Ошмяни і прибули в Пружани, і вийшли з Сморгона і прибули в Бобруйськ, і вийшли з Бобруйська і спочили в Слонімі і пішли з Слоніму і спочили. (Засинає. Миреле входить; вона дуже постарілась, бідно одягнена. Спираючися на свій ципок, вона ходить по хаті, коли підходить до фотелі, то примічає Нухима).

Миреле. Гм... Навіть моє місце записіли. Так уже ведеться на світі, один увільнив місце, інший його записів. Хто перший загарбає, той і сяде першим... Гм... Граються у привлащення... О, коли щось порядне записяде твоє місце, то з цим ще можна помиритись... але коли на твоє місце сяде отака, наприклад, тварина, як ця, відома на світі, тільки через: „що воно варт, яка ріжниця?“ Фе, це не гарно... (виходючи). Він міцно спить, а я й нічки не засну... я собі місця не найду, бо не маю роботи. Мені здається, що той, хто нічого не робить, не повинен жити на світі. (Доходить до дверей і зустрічається з Махлею, котра обв'язана хусткою і з клунком в руках). Махле, що це? Куди це ти зібралась?

Махля. Моя дорога хазяйко, Миреле, мати моя... я прийшла сказати вам: прощайте (цілує їй руку). Я більш не можу зоставатись, Шейнделе жене мене геть... Боже мій... тепер іти од вас...

Миреле. Що? Ти теж мене кидаєш? З ким же я тут зостанусь, Махле? Шо ти кажеш, Бог з тобою...

Махля. Шо я можу зробити? Вона вже давно не хоче, щоб я тут була. А сьогодні, вона мені сказала: „Зараз же геть з моєї господи, щоб і духу твого тут не було... Тебе ж чоловік покинув, так іди ж, шукай свого чоловіка. Слуг у мене буде й без тебе“. Ой... Я ладна все перетерпіти, аби тільки при вас залишитись, але коли женуть, треба йти. Гірко мені. Хто вас догляне, як мене тут не буде *(плаче)*.

Миреле. Не кажи дурниць... Залишитись тут без тебе, буде для мене занадто важко... Йоселе вдома? Пошли до мене Йоселе. Я знаю, що за добро завжди лихом платють... Але я ще не так багато зробила їм добра. *(Стукає ципком)*. Фе... який негарний, нікчемний світ... *(іде до себе)*.

Махля. Як распещена дитина зжила я свій вік, а тепер на старість... *(риде)*.

Миреле. *(жартуючи)*. Цить, дурненька, не плач... щоб ще часом свата не розбудила, Боже борони. *(Іде до себе)*.

Махля. Ой, мене грець ударить... Що собі людина дозволяє. Чи хто чув щось подібне? *(Стягав Нухима з фотелі й обтирає хусткою)*. Він, бачте, звик до іншого в своїй бабуні в Слуцькому. *(Виходить)*.

Нухим *(сідає на інший стілець)*. От тобі й маєш... І пішли вони з Рамозеса й спочили в Сукот, і пішли з Ошмяни й спочили в Пружани і пішли з Слоніму й спочили... Ага... Онука діда моєї жінки тут... *(Хане-Двойра увіходить)*. Наші мудреці кажуть, що жінка приходить геть чисто озброєна...

Хане-Дв. Бачиш, Махля правду казала: він тут. Геть чисто озброєний тут? Га? Щоб ти здох з своєю зброєю. Повернувся з Слоніму, чого ж ти до дому перше не заїхав?

Нухим. Дуренька... Яка ріжниця?..

Хане-Дв. Ти приїхав сюди й спиш, а вони тебе виглядають, виглядають...

Нухим. Ну, що варт, яка ріжниця? Дуренька, ради тебе, розумієш, Слонімські хасіди вітали мене, як онука реб Менделе... Ми по царському випили, одна свята трапеза йшла по другій і... випито ж було...

Хане. Для святої трапези ти завжди готовий. Коли б це Заломонові такий випадок, він обсмоктав би кісточку, а ти смоктав з пляшки... Щоб тебе висмоктало... Боже могутній...

Нухим. Щоб мене висмоктало? Що воно варт, яка ріжниця?

Хане. Згори ти з своєю: „яка ріжниця“. Ша... протри свої баньки—Йоселе іде сюди. (Йоселе та Махля виходять). Боже поможи, Йоселе... (Йоселе одянений на пів по європейському).

Йоселе. Боже поможи... Кого це я бачу... Тесть одшукався... А ми тут не знали, що й гадати... Я оце зараз телеграфував у Слонім. Махле, будь ласка, поклич сюди Шейнделе, скажи, що загубіль найшлась (Махля йде). Слухайте, вибачте, будь ласка, одну хвилину. Мати бажають мене бачити... Так, так, гарне весілля в Слонімі одгуляли... кажуть, що теща—напасть. Тестю, боюсь, що ви гірше за тещу (ідуци до матері).

Нухим. Яка ріжниця?

Хане. Що там за нове нещастя? Лихо та морок на твою голову... Пянюго, пусти,

дай подивитись, що в тебе зосталось після подорожі (*шукає по кишенях у його*).

Нухим. Покинь, Хане-Двойро, я ж боюсь лоскоту...

Хане. Щоб тебе янгол смерти лоскотав.

Йоселе. (*входячи з хати матеріної в дверях*) Заспокойся, мамо, і не хвилюйся даремне, я тебе запевняю. (*Шейнд. Махля. Данило з інших дверей. Данило одягнений пишно*). От і Махля. Що це означає, що ти одходиш? Хіба ти не знаєш, що мати без тебе не обійдуться? Хто там ще знає її звички і все, що їй треба?

Шейнде. Нічого. Обійдуться й без неї... Батьку, ти знов на підпитку?... Віншую тебе...

Нухим. Віншую так само і тебе, Шейнде.

Йоселе. Нехай, нехай, Махле. Слухай, що я тобі кажу — ти залишаєшся тут...

Шейнде. Ти тут не залишишся. Нехай, велика пані обійдеться без свого старого ад'ютанта.. Нащо тобі втручатись в такі дурниці? Краще б ти з батьком побалакав, що там чути?

Йоселе. На мене це не дрібниця, Шейнде. Присягаюсь тобі єдиною нашою дитиною, що Махля звідси не піде... Махле, іди до матері.

Шейнде. Так? ну, ну, та... одкинемо це на далі (*Одводить його на бік і щось балакає тівно*).

Махля. Мені дають спокій. О, горе на мою стару голову.... (*іде до Миреле*).

Данило. (*звертається до Нухима*) Ну, реб єврею, розкрийте устоньки. Що ви зробили в

Слонімі? Га? Гарний з вас комерсант... що й казати...

Нухим. Хіба я знаю, яка різниця? *(витає з кешені срібний портцигар і скручує цигарку)*.

Йоселе. Тестю, ви помиляєтесь... Тут різниця велика. Я одержав телеграму, що вся партія льону, котру ви прийняли в Слонімі гнила та мокра... Бояться, щоб не запалилась у вагонах.

Хане-Дв. Ай, щоб тобі кістки запалились.

Нухим. Яка різниця?

Шейндель. Як це тобі подобається, мамо? Буде збитку більш, як на 8.000 карбованців... Коли б твоя голова була твереза, ти полічив би... 8.000 карб... Ой, горе моє.

Хане-Дв. Чи тобі повилазило? Ти не міг роздивитись на товар? Лихо мене спіткало...

Нухим. Я гадав, що вони влаштовують святі трапези ради твого славного діда, а вони, бачте, робили це, щоб я не роздивився на товар... Тьфу... це безсовістно...

Йоселе. Це безсовістно... Ідіть тепер жалійтесь... Тут справді можна збожеволіти... Дивись-но Шейнделе, де мій срібний портцигар, а я його шукаю.

Нухим. Твій? Ну, яка різниця? *(оддає)*.

Шейнделе. Мамо, що ти скажеш про його? Так можна швидко піти з торбами. Він таки нас всіх пустить на жебри.

Хане-Дв. *(Кричить)*. Та що це тобі? Пропади ти на віки... Пошести нема на тебе...

Шейнд. Варт було для тебе турбуватись, старий п'яного. *(Обидві жінки кричать)*.

Йоселе виходить знервований. Данило дивиться у зерцadlo. Виходить Махля).

Махля. Вибачайте, Миреле прохає, щоб так не галасували.

Шейнд. Коли не може чути, хай позатикає вуха бавовною! (До батька) Розбішако.. Грабіжнику... Що ти наробив? Як це все терпіти?

Махля. Що тільки робиться в цій господі... що хвилини инша напасть... На... (Іде назад).

Йоселе. Буде... Тестю, де рахунки та залізничі дублікати?

Нухим. Рахунки певне я десь записав, а ду... дуб... як ти там на їх кажеш? Квитки? Дак в мене їх нема. Я таки боявся йти до начальника туди на станцію. По перше, розумієш, я був без пашпорту, а він все таки пан з гудзиками, а по друге, я по російському знаю тільки: „нема табаку, нема трубки“ —Я знаю, яка ріжниця?

Данило. Моторний чоловік... Ё на кого здатись...

Шейнд. Ну, як можна такого ідіота допустити до якоїсь справи!

Хане-Дв. Дурна твоя голова... Куди ти здатний на світі?

Шейнд. (Дивиться на Данила) З одного боку злодій, з другого розбійники... гвалт, це неможливо... Неможна цього стерпіти...

Махля. (В дверях) Ой, горенько... Вона-ж захворіє од вашого галасування...

Шейнд. Що ви скажете? Така нахаба? Щоб у себе в хаті неможна було говорити, як хочеш... здурієш тут з ними!...

Махля. У неї в хаті галасувати, значить говорити... Тепер це її хата.. (іде).

Шейнд. Забери його звідси... Я не можу дивитись на його... Один пограбував нас в Ризі (*дивиться на Данила*), а другий звів на жебраків в Слонімі... Щастить, слава Богові.

Хане-Дв. Ходім, п'яного, ходім розбішако, щоб ти з головою під землю пішов...

Нухим. Що воно варт, яка ріжниця? (*Хане Дв. веде його з собою*).

Данило. Коли ми не візьмемо знов Заломона, то буде з нас швидко пух.

Йоселе. Заломон тепер сам великими ділами орудує. Він не піде. Йому пристало служити в Миреле Ефрос, а не в Данила Ефрос...

Данило. У Йоселе Ефрос він так само не служитиме, Йоселе Ефрос має тестя злодія й п'яницю.

Шейнд. Ще невідомо, хто тут справжній злодій.... Скажіть краще, чому ви не даєте йому рахунків? Уже два тижні, як ви повернулись з Риги і не порахувались...

Данило. Я не повинен нікому здавать рахунків, гроші мої.

Йоселе. Любий брате, ти помиляєшся, гроші не твої й не мої, а наші. Ти одержав у Ризі велику суму—і треба знати, скільки ти витратив і скільки в тебе зосталось.

Данило. Я туди не поститись їздив, а жив так, як пристало Данилові Ефросу.

Шейнд. Я тобі давно казала, Йоселе, пильнуй його, він нас грабує... Він нас обкрадає й пустить з торбами.

Данило. Ви, мадам з Слуцького, держіть краще язик за зубами, коли вас за його не тягнуть. Вам же краще буде.

Йоселе. Ша... Давайте, порахуємось

краще без гвалту. Я не питаю, скільки ти витратив, оддай решту. Жив ти добре, на те з тебе німець... Я не знаю, як можна витратити тисячи і щоб не було ні товару, ні грошей.

Шейнд. Він гарний товар купує, цей халамидник.

Данило. Не вашого батька гроші...

Йоселе. Але нашої матері.

Данило. Запишіть на мене все... в мене нічого не залишилось.

Шейнд. Бреше він.., У його залишились гроші... Злодію... ракло... Оддай гроші... оддай.. краще ласкою оддай...

Данило. Що ви скажете? Прийшла з Слущкого голячкою-прохачкою й вимагає звідомлення...

Йоселе. Цитьте. Годі. Горе моє, я цього не витерплю, я цього не витримаю (*б'є себе по голові обома руками*).

Шейнде ле. Ну? заплач но, як баба. Що ж ти мовчиш? Я сама бачила, що його гаман напхано грошима. Який вередливий хлопчак... Я його не пустю звідси. Він не втіче звідси з грошима... (*Кидається до його, перемагає й достає з бокової кишені папірник з грошима*). Бачиш? Ось гроші... Наші гроші... Наша кров.

Данило. Безсоромна... Витягати з кишенів... Кодло... (*хоче одняти гроші, обов кричать... виходить Миреле*).

Йоселе. Покинь її. Дані. Слухай, хіба не її правда (*однихує його*).

Данило. Геть від мене, ідіоте... Тільки ти можеш виправдувати таку звірюку.

Йоселе. (*однихує його*). Кажу тобі, покинь... О, ти дикуне... Ти не хочеш

слухати, що тобі кажу? *(кидає ним об підлогу й сам падає)* Я тобі покажу, як бути хуліганом та нахабою... *(борікаються)*.

Шейнд. Такий волоцюга, такий злодій. Дай йому добре, Йоселе, щоб він запам'ятав на завжди...

Миреле. *(Стукає ципком, робиться тихо, обов зводяться)*. Гм... дійшли своїм власним розумом... дуже добре, дуже добре...

Йоселе. Ой, горе мені, мамо... Ти тут? Не гнівайся на мене... Я не знаю, вони мене зводять...

Шейнд. Радійте з свого пестуна... Він теж син Миреле Ефрос..

Миреле. Еге, багато в мене втіхи од вас, багато втіхи... Данило, я не хочу втручатись в ваші рахунки, але мені здається, що ти занадто онімечився. Як можна брати гроші без ліку?

Данило. Мамо, то не твоє діло втручатись сюди. Сиди в себе та читай святі книжки. Ми тебе не питаєм...

Шейнделе. Ну, вас же вважають за розумницю. Ви бачите, Миреле Ефрос, чом ви не вчите його бути шановливим?

Миреле. Кого я тепер маю вчити. Ні, його правда: не моє діло втручатись. Я тепер повинна мовчати, як стінка, зацім'ятися, як камінь. Хто не вдержиться на коні, мусить лежати під конем. Так. І кінь може його топтати ногами, бити копитами... *(Замислюється. Данило вихоплює незнацька папірник в Шейнделе)* Йоселе, оддай... ну... *(Стукає ципком. Данило оддає Йоселе папірник)*. Ой, як легко зруйнувати те, що так тяжко збудувати. Як швидко можна знищити все, чого досягнуто тяжкою працею і що берегли довгий час...

Шейнд. Цей шарлятан ледве не обірвав на мені застібку. *(приколює брошку)*.

Миреле. *(Оглядає золото на Шейнделе)*. Скажіть мені, будь ласка, що це? Досі в мене й гадки не було, я й не примітила цього... Йоселе, скажи будь ласка, твоя жінка носить мої речі?

Шейнд. Ти чуєш? Вона згадала.. Я вже давно все повиймала з скриньки... На що золото старій жінці? Ви будете це носити?

Маріям. Що означає повиймала? Ти потай од мене взяла мої ключі, одімкнула комоду, далі зламала скриньку і без моєї згоди дещо взяла.. Це дуже просто. Ви обоє обікрали стару жінку. Йселе, ти занадто далеко зайшов...

Шейнделе. Що значить украсти? Ми ж не чужі. Ви ж бачите, що я од вас не ховаюсь.

Йоселе. Мамо, нехай мене Бог скарає, коли я що небудь про це знав, присягаюсь тобі. Що я їй купив, і що ти їй подарувала? О, горе мені, Шейнделе. На що воно тобі здалось? Мені соромно в очі тобі глянути.

Шейнд. Який тут сором? Не сьогодні—завтра, все одно буде нашим і коли б я, як інші уміла підлещуватись до неї, вона б мені сама його подарувала. Все лихо від того, що я не вмію підлещуватись та підлазити. Ви хочете прибіратись на старість? Можете взять назад *(Хоче повернути їй речі)*.

Миреле. Ні, ні, не треба. Твоя правда. Не сьогодні—завтра все твоїм буде. І як каже твій батько: „Що воно варт? Яка ріжниця?“ Я злякалась, бо думала, що й Йоселе вважає нове за старе... але як він нічого не знає, то я задоволена... А... *(стукає цінком)*. Треба

звикають до всього... Колись в цій господі лежало срібло й золото і не було злодіїв навіть між чужими людьми. Тепер, слава Богу, свої єсть.

Шейнд. Щоб у старої людини був такий язик...

Йоселе. Мовчи, прошу тебе..

Шейнд. У неї всі злодії...

Йоселе. Покинь.. прошу тебе, покинь..

Шейнд. Всі в неї дурні, всі погані. Тільки вона сама розумна, добра, гарна і... і...
(*Махля вбігає*).

Махля. Буде вже... горе мені. Сюди йдуть почесні люде, вони хочуть побалакати з Миреле (*висовує фотелю Миреле, вона сідає*).

Данило. Коли вже гроші у вас, то я хочу порахуватись (*Всі троє сідають коло столика, рахують гроші й діляться. Взіходить Заломон з кількома поважаними громадянами*).

Залом. Боже вам допоможи, Миреле... Маю за щастя побачити вас. Що це таке? Ви од усіх одкаснулись? (*думає*). Ой, горе мені. Як ви змарніли... Та що вам таке?

Миреле Сідайте. сідайте... Махле, подай сюди стільці. Шо вас сюди привабило? Я думала, що в Іродні давно позабували, що була колись Миреле. Шейнде, чи не звеліла б ти подати вина й закуски? Заломон же у мене такий гість. Як живеш, мій старий, вірний добрий друже? Мені здається, що я не бачила тебе цілий вік...

Шейнд. Свекрухо, у нас немає в господі вина. Ви ж знаєте, що Йоселе не п'є, то для кого ж ми його держатимем?

Залом. Не турбуйтеся, Миреле. Ви знаєте, чого ми прийшли до вас. Наша громада ухвалила нарешті будувати єврейську лікар-

ню... Ну, у кого ж ще така добра душа, та гойна рука, як у Миреле Ефрос?.. Ха-ха-ха. Ми чекаємо од вас так... на якусь тисячу-дві... (*Миреле сидить замислена*).

Шейнд. (*зтиха*). Треба б йому було прийти з лантухом... (*Йоселе не дає їй говорити*).

Махля. Боже милосердний, не допусти її до сорому...

Миреле. Гм... таку купу?? Не знаю... Розумієте? Погані справи, але звичайно так я вас не випустю з своєї хати (*зводиться й тихо підходить до дітей*) Йоселе, дай мені дві сотні, я не хочу, щоб люде довідались, що в нас робиться...

Йоселе. Що тобі казати, матусю... (*протягає руки до грошей, але Шейнд. накриває їх своїми руками*).

Шейнд. Я кажу вам, не треба... дві сотні... Двісті болячок я їм дам.

Данило. Нащо роздавати гроші отим фанатикам...

Миреле Діти, прошю вас, не соромте мене перед чужими людьми... Ви ж знаєте, я для себе не просила і просить не буду, але тепер, при такому випадкові (*вона тремтить од хвилювання; Йоселе затуляє обличчя*).

Шейнд. (*зітхає*) Свекрухо, послухайте мене... Покиньте ваші великі претензії та дитячі гордощі... я кажу.

Миреле. Я не хочу слухать, що ти кажеш. (*Дивиться*) Геть звідси, всі геть. (*Йоселе зводиться, Шейнд. його не пускає. Данило сидить*)- Себ-то я думаю, коли вам тут нема чого робить, то можете собі йти... а коли хочете сидіти, лишайтесь.

Данило. Напевно ми зостанемось тут.

(Миреле вертається до фотелі і ледве не падає. Махля підтримує її).

Махля. (зтиха) Миреле, не гнівайтесь на мене. Ви ж знаєте, що я приховала 128 карб. На що мені ці гроші? Правду сказати, покинула жінка (дістає хусточку і з неї паперові гроші).

Миреле. Так, так, твоя правда. Дай мені твої гроші... позич їх мені. Ніхто не му- сить знати про мое становище (бере у Махлі гроші, сідає). Панове, вибачте мені, багато я вам дати не можу, одну сотню (віддає сотню, один з тих, що прийшли, кладе гроші в кишеню). Ні, пробачайте. Віддайте мені гроші назад. Я зараз хотіла зробить величезну неспра- ведливість в світі... Махля ці гроші збирала гірким потом і кров'ю, а я за її кошт, хотіла бути добродійницею, бо мені сором був ска- зати вам правду... Ні... моя невістка вірно каже. Треба покинуть безглузду величність і дитячу погорду...

Шейнделе. Минули ті часи, коли ро- скидалися сотні...

Миреле. (Бере назад гроші). Так, мої друзі, минули часи... Миреле Ефрос сама те- пер убога... Може трапитись, що я сама не- забаром звернусь до вас по милостиню. Махле, візьми свої гроші. Не можна позичати, як знаєш, що не можеш звернуть. (Гі, що прий- шли, зводяться здивовані).

Махля. Миреле, хай мене хвороба візь- ме, як я второпаю, що ви за людина?..

Заломон. Зрозумійте, панове, що Ми- реле Ефрос жартує... Ха-ха-ха... Що таке? У вас нема грошей? Адже я сам вам винен не одну сотнягу.

Миреле. Ти? Заломоне? Що таке?...

Заломон. Ну, ну, буде вам з нами жартувати. Ось вам сто карб. за Миреле Ефрос. Ходімо, панове, треба вже йти. *(До Махлі)* Я незабаром повернусь... *(голосно)* Миреле, zostaвайтесь щасливою *(Вся депутація виходить, розпитуючи, що це означає)*. Хіба я знаю? Ви хіба не знаєте, Миреле? Просто жарт або коміз *(примха)* Е, ходім *(виходять)*.

Шейнделе. *(зітхає)* Ви відчуваєте себе недобре, свекрухо, а? Нічого, минеться, а сотні зостануться в кешені, багато краще...

Миреле. Я часто дивуюсь, як можуть бути такі дурні, що дозволяють собі лупцювати своїх жінок, тепер я бачу, що єсть такі жінки, з якими розмовляти можна тільки з києм. *(стукає цінком)* З тобою нема іншого поводження.

Иоселе. Що ти кажеш, мамо? Хто може заміритись, крий Боже, на мою Шейнделе? Вона мені жінка, вона мати мого сина, вона хазяйка в цім домі.

Миреле. *(Сумно)* Бачиш, він пам'ятає: вона мати, вона хазяйка—ну, а я що? Всі забули. Хай буде, що я тут не хазяйка, я сама відмовилась від хазяйства, але хіба я вже не мати більше? Хто мене позбавив цього? Гм... Кажуть, швидко забувають те, що земля заховає, мене ж забуто раніш, ніж поховано. *(Махля розплакалась)*. Махле, благаю тебе, не плач, бо тепер мені не багато треба, щоб самій розплакатись, як дитина. *(її душать сльози)* Ой, Махле, моє серце, моє серце... *(горделиво)* Ходім... Поможі мені краще вийти звідси. *(Махля її веде. Обидві виходять)*.

Данило. Ой, не люблю оці жіночі історії, сцени... фе... *(виходить)*.

Шейнделе. Дивись-но, як він носа

спустив на квінту... Чом це твого брата обходить, як торішній сніг.

Йоселе. Боляче мені за її стару, сиву голову. Шейнделе, адже ти знаєш, яка ти люба мені, а таки часто-густо, як я бачу, які страждання приймає матір через тебе, я проклинаю, самого себе, що я до тебе такий поблажливий. Я ненавидю тебе, що ти маєш таку вдачу, і мені часто здається, що я тобі найлихійший ворог...

Шейнделе. *(Кокетуючи)* Так? Ти мені найлихійший ворог? Ходімо ми з тобою помиримось *(обіймає його і виходить)*.

Махля. *(зтиха одчиняє двері)* Як вона вміє його дурити... такої чоловік не кине... Зараз прийде Заломон... Він зовсім не пойме віри, що з дому Миреле зробили товчок у Слуцькому. *(Увіходить Заломон, трохи згодом — підкрадаючись, увіходить Шейнделе і підслухує)*.

Заломон. Ой, лишечко моє, що тут робиться в домі, Махле? Чом ти раніше не повідомила мені?

Махля. Вона наказала Божим йменням, що ніхто в світі не повинен знати, навіть Заломон, а сьогодні сама про все розповіла. Ой, реб Заломоне, скільки наша Миреле переживає тут. Вони ж її облупили, пограбували до решти, обчистили так, що в неї тепер навіть шага немає, коли б довелось вмерти їй. Адже ви знаєте, як їй завжди боляче терпіти, коли в домі бруд, гармидер, ярмарок. Вона звикла їсти в певний час і щоб всі були коло столу, тепер вона їсть і в 2 і в 3 і в 4... Кожному подають обід окремо, в їдальні завжди брудний посуд. Вона аж захворіла. Нічого не їсть, не п'є, не спить цілісіньку ніч.

Коли б я не прокинулась, дак все чую, як вона стогне...

Заломон. Махле, що це ти кажеш, я не можу зрозуміти. Ой, лихо...

Махля. Тепер, що тут діється що дня: ображають, кривдють її, поводяться гірше, як з слугою, що дня галас, лайка, сварки. Шш... Сьогодні, слава Богові, уже побились тут. Ой, реб Заломоне, я не знаю, як вона це переживе.

Заломон. Я знав, що вона віддала дітям все майно своє, але що вона, Миреле Ефрос, терпить на старість таку зневагу та наругу про це ніхто й гадки не має... Ой, лиха година (*Ламає руки*).

Махля. Що ви знаєте? Невістка—це гадюка, що ссе що дня її кров. Я не знаю, де в Миреле береться та терплячка. Її єдина втіха, це Мойсей. Вона бере його на руки, говорить, голубить його і зостається сидіти задумливою...

Заломон. І ти, Махле, могла все бачити і мовчати? Щоб Бог тебе за це не покарав.... Махле, я не припустю, щоб Миреле так важко жилося. А тобі я маю право сказати: дурна... дурна... (*іде до Миреле*).

Махля. Що ви думаєте, я таки справді дурна? І чого я мовчала.

Шейнделе. Тепер ти будеш мовчати в мене. Слухай, ти, старе стерво, ти проклята плетухо, ти будеш розказувать, що в домі робиться? Не доживеш ти до цього. Вигнать тебе під три чорти я не можу—не розлучатись-же мені з чоловіком через тебе, але хлосту ще я тобі такого дам, що не швидко забудеш. Брехати... пльотки робити... на... на.... На.... (*б'є Махмо*).

Махля. Бог з вами, Шейнделе, що ви робите? Бог з вами... (*її сиве волосся вибивається з під хустки*).

Шейнделе. На... На... Жалійся на мене Заломонові... Жалійся на мене (*б'є її, увіходить Миреле, за нею Заломон*).

Миреле. (*зворушена сильно, стукає ципком*). Що це ти робиш? Кого б'єш? На кого ти дозволила собі звести руку? На стару людину, на Махлю, мою Махлю, мого єдиного друга на світі бити? Бити? Лихо моє... лихо... Тут в домі нікого, навіть дітей словом не ображали, а ти дозволила собі Махлю бити?

Шейнделе. Я її битиму що дня, поки не навчу її знати, хто тут хозяйка. Нікому нема діла, чим я колись була. Я від неї хочу пошани так само, як і ви.

Миреле. Ти будеш її бити? Ти?..

Шейнделе. Так... я. Не до вподоби тут, хай іде...

Заломон. Я не можу цього бачить... Я не можу цього чути... Миреле, я зайду потім. Боляче, що з такого дому зробилося...

Махля. Дорога Миреле, через мене, мати ще прикрість не варто... Я краще піду... Ви вже якось обійдетесь без мене... Щож робити... (*вбіває Йоселе*).

Йоселе. Що тут таке знов? Ну, й день сьогодні... Боже милосердний...

Миреле. Нічого... Дуже у нас тепер аристократичний дім. Чоловіка зробила німцем, все на аристократичний лад, а в домі бруд, сама купається в багні і лупить слуг. От наші аристократки...

Шейнделе. Ну дак щож? Вам не до серця цей шлюб? звеліть запрягти коней і їдьте назад...

Миреле. Так, мені цей шлюб не до вподоби. Махле, біжи поклич Заломона швидче назад (*Махля виходить*) Йоселе, обидві в купі ми тут жити не можемо, тому я хочу, щоб ти сьогодні ж, зараз розлучився з нею. Ти чуєш? Нема іншого виходу (*стука цінком*) розлуку... розлуку...

Йоселе. Мамочко, що ти кажеш? Бог з тобою (*Шейнде ле сміється*).

Миреле. Ти злякався? Ха-ха-ха. Я пожартувала, я знаю, з старою матір'ю, можна швидче розлучитись, а з молодого жінкою та ще й гарною, не розлучаються. Я їй даю своє місце. (*Увіходить Заломон з Махлею*). Ось і Заломон. Я маю до тебе, велике прохання... 35 років, ти служив в моїм домі, тепер дозволь мені послужити тобі.. У мене нема поради, я не хочу здихати під тином... Іду служити до тебе.

Заломон. Служити? Що ви кажете? За матір, за дитину ви будете мені. Ми люди прості, але вмієм шанувати людину. Служити? Боляче мені. Не знаєте ви хіба, що як захочете, дак фірма „Миреле Ефрос і Заломон“ робитиме найкращі діла.

Миреле. Миреле Ефрос не буде конкурувати з фірмою „Йоселе і Данило Ефрос“... Ні. Я хочу служити. Без діла мені нудно, я божеволію... Поки мої старі очі мені служуть, я вестиму тобі книги, потім, Заломоне, я робитиму все, що звелиш...

Заломон. Що я вам звелю? Ой, покиньте (*плаче*).

Миреле. Буде. Я не хочу, я не можу, я не повинна далі терпіть. Миреле Ефрос ще не так підупала, щоб дозволять, що дня себе топтатиме ногами... Діти, любов, материне

чуття, так само мають межі і міру. Іду зараз... Одну хвилинку.. *(вибіває до себе)*.

Шейнделе. Од неї можна сподіватись. Вона на все здатна.. Йоселе, не пускай її. Це не жарт... який сором.

Йоселе. Я боюсь, що тепер пізно.. Шейнделе, що тепер буде з нами?

Махля. Кожний куточок в цім домі ревними сльозами буде плакати. *(Виходить Миреле з клунком в руках)*.

Миреле. Бачиш, Заломоне, за 30 років перед цим, я прийшла до цієї хати, привезла багато річей, добрих намірів і гарних сподіванок. Тепер я іду звідси в одній сукні, тільки трохи білизни, без намірів і без сподіванок. Сюда прийшла жити, а звідси іду вмірати. Як сказав Іов? Бог дав, Бог і взяв... *(всі плачуть, Шейнделе теж витирає сльозу)*.

Шейнделе. Свекрухо люба, не робить цього, прошу вас. Пробачте мені. Ой, боляче мені... Такий сором.... Йоселе не переживе цього...

Йоселе. Мамусю, не кидай нас. Коли не ради нас, зостанься для дитини нашої. Адже ти так її любиш.

Миреле. Ні, тепер уже пізно. Миреле Ефрос не зостанеться, коли поклала йти. Я не можу далі лишатись, Йоселе. Ти поцілуєш за мене сина твого і коли захочеш бути добрим, дак ти його і пришлеш його до мене... Я іду. Хай всі знають правду. Критись з ганьбою, що трапилась, дурить всіх і брехать? Ні... Це була з мого боку помилка і слабкість... Сором існує тільки тому, що його негують. Заломоне, дай мені твою руку. Мені приємніш в чужому домі служити, ніж в своєму бути... Ну, Махле, що з тобою буде?

Махля. Є чого в тугу вдаватись... Миреле, реб Заломон мені дозволить, певне, іноді одвідувати вас.

Заломон. Не кажи дурниць, Махле. Що таке? Ти в мене вдома не заробиш собі хліба? Нічого. Ми не аристократи. Ходімо, Миреле... Махля піде з нами... Старі салдати не залишають в пригоді свого генерала (*Заломон і Махля беруть її під руку*).

Миреле. Ну, діти, бувайте здорові. Я не знаю, чи переступить коли нога моя цього порога (*іде*). Я іду. Мої старі товариші ведуть мене... Певне, краще було б, як би мене винесли звідси на катафалк. Велике нещастя, коли людина сама себе переживає, але як Господь смерті не посилає, треба жити... Одна втіха тільки їй зосталась... Дітей втратила, все втратила, але деякі добрі друзі лишилися... (*Іде, біля дверей повертається і озирає хату*). Махле, ти знаєш, як я звикла до всього тут. Хто б міг повірити... Йоселе, прощай. (*Виходить з Махлею і Заломоном*).

Йоселе. (*падає на стілець*). Ой, мамо... мамусю... мамусю... (*Шейнделе плаче*).

З а в і с а.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

(Заля в Заломоновім домі. Махля обтирає меблі.
Вона дуже постаріла).

Махля. (позирнувши у верцадло). Коли верцадло не бреше, дак я вже справді більш не молода. Боже, що таке людина? Вона саме, як мокрий сир, що лежить під гнітом. Гніт душить, життя ллється мов сироватка, а сир робиться сухим. Боже мій, скільки це років сохла я під гнітом? Недавнечко, здається, одгуляли Йоселеве весілля в Слуцькому? Я пам'ятаю це, як сьогодні. Лив дощ... Музики грали зустріч, а я з Миреле танцювала... а тепер у Йоселе вже син дорослий... Хлопцеві сьогодні минуло вже 13 років. Боже мій, вже більш 10 років, як ми тут у реб Заломона Десять років. (Чутно ступні) Реб Заломон іде. (Заломон увиходить в халаті).

Заломон. Шш... Махле, вона там? Що вон робить? Як себе почуває?

Махля. Вона—не дуже... Як прийшла з школи, дак з того часу все замислюється й зітхає... Це ж не аби що, її єдиному онукові, її улюбленому Мойсееві минуло сьогодні 13 год, але їй замість радощів, свята—сум... Реб Заломоне, чого сюди рабин приходив?

Заломон. Він приходив, мирить її з сином. Старий рабин, бідолаха, підсипався вже на всі боки. Він виклав перед неї цілу гору святого вчення. Я знаю? Його промова приставала до неї, як горох до стіни. Ти ж знаєш, що як вона скаже „ні“, дак ні. Він пішов од неї, як мокрим рядом накритий.

(За лаштунками голос Миреле: „Махле... Махле...)

Махля. Зараз... біжу... (виходить).

Заломон. Може воно й не гаразд з мого боку, але хай мене Бог покара за такі думки, я задоволений, що вона не хоче миритись. Ці десять год, що вона в мене в хаті, схожі з тим, неначе в мене жив первосвященик, або сам Ілля пророк... Тихо, спокійно... усе по людському... Моя жінка забула всі свої прокльони, а мене відучила галасувати... Коло столу сидимо, як люде, усюди охайність, порядок... Ви розумієте, ніхто її не боїться, але всі відчувають, що вона тут. А діло з нею мати, дак краще не треба. Міністерська голова... Недурно поміщики на неї кажуть: „Наполеон в спідниці“ (ступні). Шша... хто там знов іде? Йоселе... Я боюсь, що вона сьогодні від їх занедужа. (Увіходить Йоселе).

Йоселе. Бог на поміч, реб Заломоне. Як ви думаєте, зможу я побачить маму?

Заломон. Треба її спитати... але не знаю, чи варто її турбувати.

Йоселе. Будьте ласкаві. Рабин не мав успіху. Спробую я попрохати.

Заломон. Еге, рабинові не пощастило. Він їй каже, що святе вчення велить, а вона одказує: „не можу, бо святе вчення велить миритись тоді, як серце до цього лежить“.

Йоселе. Так. Я все знаю. Ми всі вкупи йшли з школи і тут недалечко чекали на відповідь. Так, так, реб Заломоне, її серце повне зненависти.

Заломон. Зненависти?... Е... не будьте дитиною. Вона не хоче навіть, щоб ви знали,

але я мусю вам сказати, що коли ви иноді позичаєте пять-шість карбованців, так чиї це гроші? Ви не знаєте? Це її гроші... Миреле вже знов має добрі гроші. Вона не чипурить-ся, не кидає на ганчірки, ви знаєте. Несподівано вона сьогодні сама пішла до школи, щоб бачити, як онук уперше молитиметься в філактеріях, як дорослий (*рух*). Ви знаєте, коли його покликали до Тори, вона увесь свій молитовник облила сльозами. Всі жінки плакали, дивлючись на неї, а моя стара прийшла з школи з попухлими очима... Вона не каже, але що відчуває її бідне серце.

Йоселе. Реб Заломоне, прошю вас, потурбуйтеся переказати їй, що я хочу її бачити.. Вам я можу сказати—моя Шейнде-ле жде на мене на вулиці. Нам обом боляче, що в нас сьогодні таке свято, що в нас буде багато гостей... Ви, реб Заломоне, сподіваюсь, завітаєте до нас.

Заломон. Коли Миреле не буде проти цього, так звичайно (*одягає сурдута*). Ви знаєте, на мене вона зосталась такою самою Миреле Ефрос і до сьогодні; як мені треба йти до неї, то в мене ще й досі колотиться серце (*відкашлюється, застібується на всі гудзики і виходить*).

Йоселе. Коли сьогодні, в день синового повноліття, зостанеться по старому, так ми навіки будемо чужими. (*Заломон повертається*).

Заломон. Йоселе, вибачте, вона каже, що втомилась і не може вас бачити зараз.

Йоселе. Благаю вас, реб Заломоне, скажіть їй: тільки одну хвилину, тільки два слова.

Заломон. Два слова... е... чи знаєте ви, скільки здоров'я в неї заберуть два слова?...

Ай ці слова, як дорого вони коштують... (виходить).

Йоселе. Я повинен з нею говорити, бачити її, дізнатись, чи є ще надія, чи нема? Чи може ж воно бути, щоб вона, з її добрим серцем, не пробачила нам?

Заломон. (повернувшись) Вона сама йде... благаю вас... Шш... (одчиняє двері, Йоселе зводиться, Махля веде Миреле, вона дуже стара й слаба).

Миреле. Гм... Йоселе, гість... сідай.. Що скажеш доброго?

Йоселе. Матусю, я ще раз прийшов просить тебе, зглянься на нас. Десять год ти не була в нашій хаті.

Миреле. Чом же це зненацька через десять год стара мати зробилась вам такою потрібною.

Йоселе. Не десять год, що хвилини, що миті різало мене ножем, що ти не з нами, що ти на старість сама, в чужих.

Миреле. Мені дуже прикро, що це завдавало тобі страждання, але розмовлять за це зовсім зайва річ... надаремні балачки...

Йоселе. Мамусю, повернися до нас.

Миреле. Що ти думаєш, Йоселе, що я з вами в піжмурки гуляю, чи що? То я сховаюсь туди, то вкриюсь там...

Заломон. Але зайти до їх посидіти годинку, таке свято їм сьогодні... Чому б ні!

Миреле. Заломоне, ти хочеш бути за посередника, миротворця і маєш вигляд... дурника...

Йоселе. Я знаю, що як ти скажеш "ні", то всі його слова—надаремно. Я бачив, як Доні вінчався, дак ні благання його, ні сльози його нареченої, ні прохання всього міста

—не помогли. Ти сказала: „ні“, і не пішла. Але я, хоч я і не вважаю себе за кращого од Доні, благаю тебе задля сина мого, якого ти так любила.

Миреле. Сина твого люблю, нікому з вас зла не бажаю, але й не підю до вас. (*стукає ципком*). Йоселе, я не підю...

Йоселе. Кожен злидарь, кожен ремісник має за честь вітати тебе в своїй господі, коли святкує якусь сімйову радість, а ми—ні. Мойсей має сказати промову...

Миреле. Адже ти знаєш, що всім оцім промовам, я не надаю ваги. Заломоне, я одержала телеграму з Бреста. Повідомляють, що комендант фортеці.. (*виймає телеграму*) Махле, подай мені окуляри. (*Махля подає*). Іди з Богом, Йоселе. Радійте там і веселіться... (*Заломонові*) Еге, Заломоне, приставка дуже велика, треба негайно відписати.

Йоселе. Прощай, мамо, прощайте всі... (*іде до дверей сумний*).

Махля. Болить мені душа за його.

Миреле. Ага, Йоселе, вибачай... я щось наче мала сказати тобі. Гм... Що я хотіла сказати тобі? А!.. Онукової промови баба не почує, але вона за онука не забула і купила йому подарунок (*виймає з кишені годинника з ланцюжком*). На, віддай йому, хай носить на здоров'я. Іди, Йоселе, моли Господа, щоб ти бачив свого сина щасливим. (*Йоселе хоче щось сказати, але, махнувши рукою, виходить*).

Махля. Пішов, бідолашний, з розбитим серцем. А синочкові його так само не лекше... Він же чекає на свою бабу...

Миреле. Махле... (*показує ципком на двері. Махля виходить*). Заломоне, (*тяжко зітхає*) комендантові треба 4.000 пудів каміню; на

цьому можна заробити, ось підрахунок. (Обоє так захоплюються рахунком, що не примічають приходу Шейнделе, яка зупинилась біля дверей).

Заломон. Миреле, вибачте мені... Ой, дивіться... (Обоє побачили Шейнделе).

Шейнделе. Я несподівана гостя? Я знала, що мене можуть викинути звідси, але, не вважаючи на це, я прийшла. (Миреле скидає окуляри і лишається сидіти).

Заломон. Що ви думаєте? Кому тут не місце, того попросять вийти, хоч би це була моя рідна сестра.

Миреле. Шш... нікого не треба викидати геть, але кожне само мусить розуміти, де йому не слід бути.

Шейнделе. Реб Заломоне, я гадаю, що не мені, а вам не слід тут бути зараз.

Заломон. Ви думаєте, очевидячки, що я сам себе повинен викинути звідси. Ну-ну... (виходить. Пазза. Обидві мовчать).

Миреле. Ну що? Ти маєш щось сказати? Просю тебе скінчити швидко.

Шейнделе. Свекрухо, десять год я не розмовляла з вами, я вас навіть не бачила з того часу... і тепер я прийшла... Коли б це залежало від мене, то вірте, що як би смертю мене страхали, я нікого в світі не пішла б просити, ніколи... щоб мої вороги не дожили до цього...

Миреле. Гм... твій старий лексікон, я вже давно не чула його...

Шейнделе. (не слухаючи) Але тут—Йоселе... Він сильно журиться, страждає, він з людиною не схожий більше; я не хочу, щоб він думав, що я сама тут винна. Може й справді в мене лиха вдача, але не забудьте, що навіть такі діти, яких було виховано ма-

тір'ю, що зветься Миреле Ефрос, так само не ой-ой-ой... а моя ж мати була не більше, як Хане-Двойра і зросла я в Нухимовім домі...

Миреле. Так, ти правду кажеш, але хто ж тебе обвинувачує і хто мав до тебе якісь претензії?

Шейнделе. Тому воно й горе, що ви не любите претензій... Ми, прості люди, з'ясовуємо свої взаємні претензії й пересердяминає... ми легко сваримось, але й миримось швидко, а ви мовчите, ви горді і через те перед вами важко виправдатись. Ой... багато краще було б, як би ви так само вміли кричати та лаятись...

Миреле. Ти, певне, гадаєш, що мені це було б щастям? Ми й досі там з тобою сварились би й мирились...

Шейнделе. Вам здається, що я вам наосліп завдала лиха. Я вам і друзям вашим навмисне робила все навпік, бо я відчувала, що ви вважаєте мене за нижчу від себе і дивитесь на мене, як на нікчемність.

Миреле. Тільки це? Це неправда. Людина, що себе поважає, не боїться того, як на неї дивляться інші, і в кого серце добре, той іншим навмисне лиха не завдаватиме.

Шейнделе. Чим же я винна, що в мене серце не добре? Вірте на мене, що коли ви покинули нашу хату, мені серце боліло, шматувалося... Свекрухо, можу вам сказати, що за ці десять год, на моєму лиці веселої усмішки не було ні разу... Я за весь цей час, жадного разу роялю не одчиняла.. Не до музики було... Розумієте мене?

Миреле (*іронічно*). Що ти думаєш? Справді з мого боку було злочином завдавати тобі такого горя та журби, але що ж робити?

Такий уже світ наш. Кожне піклується тільки за себе. Мені нема діла до тебе, а тобі однаково, що в мене...

Шейнделе. Я не зовсім розумію вас. Може ви глузуєте з мене, а я прийшла просить у вас вибачення.

Миреле. Мене дивує, як така розумна жінка, як ти, наважується на такий безглуздий вчинок?

Шейнделе. Коли б це було тільки безглуздим учинком, дак це мене не торкалося б. Важко і гірко їти прохати вибачення... Але Йоселе, ваш Йоселе думає, що я прогнала його стару матір з дому і я наважилась піти і привести його стару матір назад...

Миреле. Ти занадто багато взяла на себе. Що таке, ти наважилась? Ну, а я де? Я зовсім не повинна бути тут? Ти просто трохи помилилась. Я—Миреле Ефрос. Мене не приводять і не женуть. Тисячі рабинів і оборонців твоїх мене не приведуть до вас, поки я сама цього не схочу. Цілий легіон таких моторних невісток, як ти, мене не прогнали б і не домоглись нічого, коли б річ ішла про упертість, але розумієш, тут річ ішла за те, чиє життя розбить: моє, чи Йоселеве? (*руки її тремтять*). Я поступилась... Розумієш, я люблю Йоселе...

Шейнделе. Коли ви його любите, верніться. Пожалійте його. Мене, я знаю, ніхто ніколи не пожаліє, але його... адже він добрий і плаче ревними сльозами.

Миреле. Що зробиш? На світі дуже мало таких щасливих, що не плачуть зовсім. Хто знає, може я колись так само плакала.

Шейнделе. Я заздрю на жінок, що вміють плакати. Я не вмію. Мені тільки серце

стискається... Ах, як би я вміла плакати. Тільки, коли я тут, я зроблю все, все, навіть, що над мої сили... Як мені вас просити... Упасти до ваших ніг? Цілувати ваші руки? (*хоче впасти до ніг*).

Миреле. Ні, ні... чи ти тут відограєш комедію, чи думаєш щиро, однаково: твої заходи надаремні. Великою ганьбою було те, що я вас кинула, але ще більшою ганьбою буде моє вороття. Коли ваше сім'йове свято мине, ціна старій матері знов зменшиться. Святкова матір буде буденною і це трапиться незабаром. Що ти думаєш, я зможу ще раз покинуть? Ні, таку муку можна пережити тільки один раз... Не дурійте і знайте собі на завжди: моя нога вашого порогу не переступить. Як мертві не повертаються з гробків, так я не повернуся з брану. Але буде... Прося тебе... Ти роз'ятрила всі старі рани мого серця. Мені нема більше сил... Іди собі з Богом...

Шейнделе. Це ваше останнє слово?

Миреле. Так, це моє останнє слово (*стукає ципком*). Махле...

Шейнделе. Ну, як знаєте.

Миреле. Еге, кожна людина мусить поводитись, як вона розуміє, і розуміти те, що робить...

Шейнделе. Бувайте здорові... (*виходить*).

Миреле. Заломоне... Махле... (*обов увіходять*). Заломоне, е... Що я хотіла сказати? Видко і я вже підтопталася. (*Падає Махмі на плечі*).

Одміна друга *).

(Сни в Нухимовій хаті).

Нухим (за лахитунками). Іди сюди... Ну, яка ріжниця? (Нухим несе два стільчика—за ним тринадцятилітній Мойсей з великим аркушіом паперу в руках. Нухим у старих полатаних штанях, на плечах вязана фуфайка). Моя вельможна пані замкнула двері і пішла, дак ми тут повторимо? Яка ріжниця? (обов сідають). Ну, Мойсею, як справа з твоєю промовою? Га?

Мойсей. Ой, дідусю, погано. Скажіть мені, дідусю, будь ласка, кожен єврей повинен в 13 год святкувати своє повноліття, промовляти перед гостями і показати себе вченим?

Нухим. Яке питання? Звичайно.. Саме тут ріжниця між євреєм і не євреєм, єсть ще инша ріжниця...

Мойсей. Еге, дідусю, свято ще нічого, а от промова ця... Я її вчу тільки задля бабусі... Я кажу про ту бабусю, високу... Вона здається й не висока, а виглядає дуже високою. (Починає собі повторяти промову).

Нухим. Тобі, бідолашці, важко? Слухай, я з тобою повторю її. „На світанні, на передодні Паски, 14-го нісону треба при світлі вогню винести все квасне. Панове... повноліття починається, як мине 13 год і почнеться

*) Для полехшення постанови п'єси, щоб не ставити зайвої декорації „сіней“ і не гаяти на це часу, одміну другу можна злучити з третьою таким робом, щоб вся дія за участю Нухима, Мойсея і Хане відбувалася при тій обстанові, що в останній одміні, перед виходом Йоселе. Відповідно цього в діалозі треба зробить де-які невеличкі купюри.

світанок 14 го. Це день, коли євреї мусить очистити себе при світлі святого писання від усього нечистого". Ти розумієш? Порівняння добре?

Мойсей (*не слухав його*). Як я гуляв сьогодні, я сильно побив хлопчика за те, що коли я йду, дак хлопчики біжать за мною і драбують пісенькою: „Ой, мій Мойше – жабеня, вигнав бабу в три шия"... фуй!.. Мені це страшенно обридло. Скажіть мені, дідусю, ми її справді прогнали?

Нухим. Неправда, її не проганяли, але я знаю, яка ріжниця?

Мойсей. Дідусю, кажуть, що як баба жила з нами, ми були дуже багатими. Чи це правда?

Нухим. Правда. Були великі скарби... Твій дядько Данило ще до шлюбу переїхав до Москви і почав жити по багатирському. Він сам промантачив половину всього майна... а з того, що лишилося, кожне хотіло зробити гендель, та й цей... Але яка ріжниця? От як ти мене бачиш, адже я був головним управителем, а тепер я старий учитель, меламед, але не нікчемний, а справжній вчитель.

Мойсей (*з приспівом*). Але яка ріжниця?

Нухим. Жевжику, тут велика ріжниця... ну, ну, повтори свою промову, бо обід вже незабаром, прочитай її гарненько... (*дістає люльку і запалює*).

Мойсей (*читає*). „На світанні, на передодні Паски, 14 нісона“ (*рух за лаштунками*). Діду, сховай люльку, баба йде. (*Увіходить Хане в хустці, вяже панчохи, дуже постаріла*).

Хане. Я вже чую аромат тютюну, ти вже смоктав, бодай з тебе жили висмоктало...

(*кажикає*) Мойсею, знаєш ти промову? (*Мойсей повторює*).

Н у х и м (*ховає люльку*). Люльку? І гадки не мав! Це тобі приверзлося. Скажи краще, з якого це ти доброго дива зненацька двері замкнула?

Х а н е. Та ні з якого, розумнику мій... Півень під ліжком не прив'язаний, а на кого я можу здатися? На тебе? Нехемце, слухай краще: стара миритись не хоче. Був у неї рабин, просив Йоселе, чого тобі ще, сама Шейнделе просила вибачення—як горох на стіну. А на неї так чекали.

Мойсей. Що? Бабуся не прийде до нас сьогодні? Знаєте, що я вам скажу? Коли бабусі не буде, дак на всю цю промову мені начхать... (*кидає папір на підлогу*).

Х а н е. Чи ти не здурів?.. Боже мій, що таке? папір з святими словами кинути на підлогу... (*піднімає папір*). Нічого, можеш і мені промову сказати. Я в свого покійного діда, земля йому пером, чула промови трошки кращі за твою... На... (*подає папір*).

Мойсей (*не бере*). Не треба мені ніякої промови.

Н у х и м. Не комизись, Мойсею. Що таке, рабин, уся громада знають, що я з тобою готую промову... Надаремне я цілими ночами крутився коло святих книг...

Мойсей. Еге, дідусю, надаремне. Я ніяких промов не говоритиму.

Н у х и м. Яка тобі різниця?

Мойсей. Я тобі потім скажу, яка різниця. Тепер я побіжу мерщій. Дідусю, повторіть ви тимчасом мою промову. Яка різниця? (*вибігає*).

Х а н е. Роспещений єдиний синочок і ону-

ка тієї бабусі: як він скаже „ні“, дак ти хоч кіл йому на голові теши—не допоможе.

Нухим. Але яка тут різниця?

Хане. Тобі нема ніякої різниці... Хай не буде промови, аби було що випить. І не сором тобі, ледащо? Візьми промову і ходімо туди.

Нухим. Дай мені мого ластікового сурдута.

Хане. Дивіться на його... Можеш уже вбратись у суботні штани.

Нухим. Хіба я знаю, яка різниця? Що я аристократ який?

Хане. Ой, аристократ... Матінко моя, всім аристократам бажаю цього.

Нухим. Дурненька, яка різниця? Іди, іди... *(штовхає її вперед; обое виходять)*.

Одміна третя.

(Господа Ефрос. Стіни потемніли, меблі постаріли. Фотелю Миреле вкрито білим полотном. Біля задньої стіни довгий сервований стіл. Чути гро на флеті, потім робиться тихо).

Иоселе *(сам, держить флет у руці, обдивляється накритий стіл і підходить до матерньої фотелі)*. З того часу, як вона кинула нас, ніхто не сідає на її фотелю... Я сподівався її сьогодні бачить отут, серед нас, як бувало колись, мов стару царицю серед її слуг. Ні, я пригадую, як святкували моє повноліття, у цій господі було краще й веселіше... Синові не судилось. Шш...

Мойсей (*вбігав*). Тато, я чув, що бабуса Миреле навіть і сьогодні не прийде... Ай, цього не може бути...

Йоселе. Так, моя дитино, вона навіть і сьогодні не прийде...

Мойсей. Сьогодні, на моє свято?.. Що я їй зробив? Я не розумію, живе всна з нами в одному місті і до нас ніколи не приходить. На мене вона не гнівається, на тебе так само... Тут мама винна.. Я знаю... Вона та її родина розгнівали бабусю.

Йоселе. Ша... Не будь несправедливим... (*обнімає його*). Синку мій, сьогодні тобі минуло 13 літ. Ти вже, по нашому звичаю, повнолітній, і я можу розказати тобі правду: твоя бабуса тут в своїй господі не бачила від усіх нас тієї пошани, на яку мала право сподіватись од добрих дітей... Вона все своє життя присвятила нам, а ми розбили її ніжне серце... Ну, вона мучилась, терпіла, а врешті покинула нас... З нею вкупі покинули нашу господу щастя і радість.

Мойсей. І вона вже більш ніколи сюди до нас не прийде?

Йоселе. До сьогодні я ще сподівався.. Але дивись як вона любить тебе: вона тобі послала годинника з ланцюжком (*дає йому*). „Промови його я не почую, а подарунок від мене він мусить мати“.

Мойсей. Тато, я піду до неї і скажу: ви не хочете слухать моєї промови, дак я не хочу вашого годинника і я їй скажу ще багато.. багато...

Йоселе. Що з цього буде? Їй уже казали.

Мойсей. Вона прийде зо мною.

Йоселе. Не сподівайсь надаремне.

Мойсей. А я тобі кажу, що вона прийде зо мою. Ти так само не розумієш, що я не з тих людей, які набивають собі голову дурницями. Коли я скажу, що приведу, так приведу... *(виходить)*

Йоселе. Гордий і самотійний. Дитина... як воно може зрозуміти хто така Миреле Ефрос... Коли вона каже „ні“, то може греміть грім і блискотіти блискавка... *(обдивляється флейту)* Ні, вона не прийде і моєю єдиною втіхою, єдиною порадою буде знов моя стара флейта. *(озирається навкруги)* Нікого ще нема... Може полекшає змученому серцеві *(сідає в куток і грає ту саму сумну мелодію, що в 2 акті. Замислюється. Увійходить Шейндель)*.

Шейндель. Ну, чого ти знов похнюпився? Ти ж не тільки син, але й батько... *(рух)* Ша.. Гости йдуть... Що ж зробиш? будемо самі себе тішити, як зможемо... Ну, ну... Ходім, буде... *(веде його за руку, назустріч Нухим и Хане)* О, так це ви? А я думала що гости...

Нухим. Ну, яка ріжниця. Віншую... віншую...

Хане.. Ми таки справді у вас не гости, але все ж бажаємо вам, щоб ви дожили повести сина до шлюбу.

Нухим. А де він, цей крутихвіст? Я хотів з ним ще раз повторити промову. Ой, яка промова...

Йоселе. Мойсей незабаром прийде. Сідайте, ви в нас дуже дорогі гости.

Хане. Куди нам... Правду кажучи, не всі матери мають однакове щастя?!

Шейндель. Не всі матери мають один розум, правду казать.

Йоселе. Кожна мати—мати... Шейнделе, хай тут сьогодні буде мир... *(рух)*. Ша... хто

там іде? А... добрий друже, просимо, просимо до господи... (*Увіходить Заломон*)

Шейндель. Чудасія... Свекруха не заборонила вам прийти сюди?..

Заломон. Ви дуже помиляєтесь... Сама вона мене послала сюди. Кільки разів накузувала, щоб я був неодмінно тут... Вона—Миреле Ефрос...

Йоселе. Кільки разів? О, як боляче... може вона й сама прийде?

Заломон. Ні, вона, напевне, ні. Ви вже краще не кажіть і не думайте про це... Ну, реб Нухиме, що ви поробляєте?

Нухим. Е, що можна робити? Вчу дітлахів... (*рух*).

Хане. Рабин і гості йдуть... Шейнделе, в тебе вже стіл зовсім приготований? (*Увіходить рабин, старий євреї, ще євреї і кілька дітей*).

Всі. (*що прийшли*) Бог на поміч... В добрий час...

Заломон. В добрий час. Як ви себе почуваете, рабине? Хе-хе-хе. Видко, що ви сьогодні з ведмедем не станцювались. Не забувайте, що вона Миреле Ефрос. Йоселе, а де ж сам голова сьогоднішнього свята?

Йоселе. Він незабаром прийде. Сідайте, панове, до столу. Паче рабине, прошу вас, вибачте, реб Золомоне, тестю... (*сідають, п'ють і закусують*).

Хане. (*Нухимові*) Я боюсь, що з твоєї промови вийде дурниця—з маком паляниця.

Нухим. Нехай буде дурниця, нехай паляниця! Яка ріжниця? (*приходять ще євреї, хлопчики, всі сідають до столу, п'ють, закусують*).

Йоселе. Шейнделе, що ти скажеш про Мойсея? Пийте, панове, закусуйте... (*обое частують гостей*).

Нухим. За ваше здоров'я, пане рабине... За ваше здоров'я, панове... *(вбіває Махля, дуже схвильована)*.

Заломон. Що таке? Махле, що трапилось?

Всі. Що трапилось? Нещастя? Що таке?

Йоселе. Ой, горе мені... Махле...

Махля. *(ледве дихає)* Йоселе, єврею, мені, мені належить нагорода за добру звістку... Ну, й бігла ж я...

Йоселе. Що таке, Махле? Ой, серце болить, так ти мене налякала...

Махля. Чого вам лякатись? Бог із вами... Вона.. Миреле йде сюди... Мойсей таки веде її до вас. Ой, який то розумник... Коли б ви чули, як він до неї говорив... Вона не витримала... Вона плаче, він плаче, я плачу... Ну, ну, вони обоє йдуть сюди... Щоб я так здорова була... щоб ми всі так здорові були... *(всі зводяться)*.

Йоселе. Боже, мати йдуть сюди... Шейнделе, панове, ой болить мені... *(одразу заридав)*.

Шейндель. *(Зворушено)* Дурненький, чого ж ти плачеш? Тепер тобі нема чого плакати.

Йоселе. Що ти сказала, Махле? Мати йде сюди. Деж вона? Що тобі здалося? Навіщо ви хочете вмовити мене? *(біжить, одчиняє двері, увиходить Миреле, спіраючись на онукове плече)*.

Мойсей. Ви почали вже святкувати без нас? Хіба ви не могли почекаати? Я ж вам сказав, що прийду з високою сердитою бабусею...

Йоселе. Мамо, ти прийшла? Прийшла до нас? *(обіймає її, плаче)*.

Миреле. *(жартуючи)* Що я мала робити з цим аристократом?... Твій батько був Мойсей і твій син Мойсей.. Сідайте... сідайте... Махле, здається, мої окуляри в тебе? *(всі сидять, Махля подає окуляри)*.

Йоселе. Мамо, я сам собі не йму віри... Ти тут... ти прийшла?

Миреле. Як бачиш... Коли маєш серце матери, дак не доводиться високо носитись. Може це й зайва річ, але що ж зробиш, як не можна його вирізати й закинуть... Пане рабине, адже ви багато знаєте. Скажіть щось на тему про дурість материного серця.

Шейндель *(цілує сина)*. Розумник... Мій любий... Сідайте, свекрухо, ось ваша фотеля... *(підсуває фотелю, Махля допомагає)*.

Миреле. Ні, спасибі, я останніми часами навчилась сидіти на всяких стільцях. *(Сідає на інший стілець, надягає окуляри і озирається навколо)*. Дивись, Махле, як усе постарілось і перемінилось. Коли б ми лишались тут, то й не примітили б, як все навкруги старіється й трухлявіє, і нам би може і не спало на думку, що ми такі міцні герої, як ці дерев'яні стільці, як шпалери по стінах. Так, людина не має чим запишатись *(замислюється)*. Перемінилось, а таки кожен куточок знайомий, кожна річ дорога... Заломоне, ти знаєш, скільки я тут пережила і скільки витерпіла, скільки рожевих надій тут народилось і скільки тут було виплакано гірких тихих сліз... *(Махля плаче)*. Ой, моє серце... *(Умліває. Гармидер, метушня)*.

Йоселе. Мамо, мамо... Бог з тобою... *(Всі її оточують, вона стямлюється)*.

Шейнделе. Води... води... Дайте води...

Миреле. Заломоне, квола людина бува твердіша за крицю, коли вона мусить терпіти муки та страждання...

Заломон (*сльози капають йому з очей*). Годі, Миреле, заспокойтесь, матимете на це час і потім. Тепер тут свято і нам треба ще вислухати Мойсееву промову. А ну, паничу, покажися з промовою.

Всі. Еге... еге... промова... промова!

Йоселе. Мамо, сідай на своє місце. (*Зводить її і садовить на фотелю*). Ти знаєш, твоя фотеля чекає на тебе. Коли мені бувало тяжко на серці, я звертався до твоєї фотелі і розмовляв з нею, і мені здавалось, що вона чує і розуміє, що я кажу... Ай... Заломонова правда... Годі, буде.. ти тут.. Ти прийшла, дак про що ж говорити...

Миреле. Коли Шейнделе прийшла до мене, дак я вже не такий сміляк, що прийшла до вас... Я скажу вам правду: ти більше за всіх роз'ятрила мені серце... А, свате й свахо...

Хане. Щоб ви здорові були, Миреле. Я знала, що ви прийдете. Ранком я сказала: дивись, Нухиме, буде гостя, кішка миється з другого боку.

Нухим. Хіба я знаю? Кішка зовсім... Яка ріжниця? Якийсь мудрець сказав: хто пхне жінку, того жінка пхне... Все з часом...

Всі. Промова... Промова...

Мойсей (*зтиха*). Ой, я зараз осоромлюсь на весь світ. (*Голосно*). „На світанні, на передодні Паски, 14-го нісона треба... що... коли... Ой, далєбі я забув... Себ то, правду кажучи, то я й не знав... (*всі сміються*). Це бабуса винна.

Хане. Ой, Мойсею, мені щоки палають від сорому..

Миреле. Ну, не велике лихо. Кожен уміє промовляти і він навчиться. Іди до мене. Я винна? Еге? Ха-ха-ха... *(обнімає його)*. Ну, що таке той розум, коли діти такі любі та дорогі...

Йоселе. Сину, ти пустун, але сьогодні це мені не діло... Не твоє повноліття сьогодні мною святкується... Дорогі гості, я хочу, щоб всі пили, Шейнделе, дивись, хто в нас сидить. *(Всі п'ють, а Нухим білш за всіх)*.

Миреле. Свято? Радощ? Правду кажуть: тоді радіє голяк, коли знаходить те, що загубив. *(Стукає цінком)*. О, який то світ настав?.. Хіба не краще було б нам усім, коли б кожне вміло цінити жменьку щастя перш ніж його загубити. Хіба не краще було б усім нам, коли б ми не платили лихом за добро; ми самі не повинні бруднити ті джерела, з котрих беремо життя та радість. Але до цього висновку приходють вже тоді, звичайно, коли занадто пізно, коли життя зжито..

Заломон. Миреле, ви забули?

Йоселе. Мамо, ти знов гніваєшся?

Миреле. Ні, ні, годі... я не для того прийшла, щоб попсувати вам свято. Дайте і мені чарку вина... Махле, ти так само можеш випити. День повноліття мого онука всім повинен бути святом... За ваше здоров'я, діти... За ваше здоров'я, друзі. *(Всі п'ють)*.

Нухим *(п'є)*. Я згадав пояснення виразу: „мир, мир далекому й близькому“.

Йоселе. Ніяких пояснень. Треба пити й радіти. Ви чули, що сказала Миреле Ефрос? *(п'є, вискакує з за столу, цілує матір. Гости починають співати веселої пісні)*.

Заломон. (підходить до Йоселе з склянкою в руці). Скажу вам по правді, як я здумаю, що моя хата спустіє, дак аж туман в очах стає. Що не кажи, а діти рідніші... Мати, братіку, не жарт... (обтирає сльози) Е, за твоє здоров'я.. (обіймає Йоселе). Панове, веселіщої... (Всі співають, Нухим танцює з двома пляшками в руках).

Шейнделе (підбіває до роялю і починає їм акомпанувати). Десять год не грала... Десять год... (Миреле обіймає Мойсея. Махля коло неї, співають веселої—на роялі голосно акомпанується).

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА КДУ.

Завіса.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА КДУ

Inv. №

82914

Видавництво

„Театральна Бібліотека“

(Київ, Володимирська вул. 28, книгарня Л.Н.В.).

Продаються по всіх українських книгарнях

Нові п'єси на сезон 1910—11 року.

- № 1. „На лід посадили“, ком. на 1 дію. Дозв. до вист. 27 марта 1910 за № 3924. „Язиком брехать—не ціпом махать“, жарт на 1 дію. Дозв. до вист. 27 марта 1910 за № 3925. „Мовчанька не пушить, — головоньки не сушить“, жарт на 1 дію. Дозв. до вист. 7 марта 1910 за № 3926. Ціна 25 коп.
- № 2. „За гусака“, ком. на 3 дії О. Олександренка. Дозв. до вист. 27 марта 1910 за № 3923. Ц. 25 к.
- № 3. „Сатана“, драма на 4 дії і 6 одмін Якова Гордіна, в українському перекладі Н. Лісковецького. Дозв. до вист. 29 апр. 1910 за № 4950. Ц. 30 к.
- № 4. „Мазель-тов“ (Алтерові сватання), єврейська комедія на 1 дію з співами і танцями Шолом-Алейхема. в перекладі Ш. Полонера. Ц. 10 к.
- № 5. „Миреле Ефрос“, побутова п'єса з єврейського життя на 5 дії Якова Гордіна, в перекладі Ш. Полонера. (Усюди має найбільший успіх.) Дозв. до вист. 12 мая 1910 за № 5200. Ц. 30 к.

ДРУКУЮТЬСЯ:

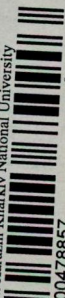
- № 6. „Иоханна і Смерть“, драма на 4 дії Якова Гордіна. (відомого єврейського письменника п'єс „Сатана“ і „Миреле Ефрос“)
- № 7. „Маковей“, єврейська історична драма Отоца Людвиг. П'єса обставиночно ефектовна, особливо останні п'ять актів палють братів Маковейів.

— Готуються до друку —

нові комедії, жарти і драми оригінального складу з різних європейських країн

Ціна 30 коп.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00478857

3